

K 224650
3

ოთარ ჯანელიძე

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საქართველოს
ეროვნულ-დემოკრატიული
პარტიის სათავგაბებთან

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

ოთარ ჯანელიძე

საქართველოს
ეროვნულ-დემოკრატიული
პარტიის სათავადაზნაურო

თბილისი

1997

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ჩამოყალიბების პროცესი ათ წელზე მეტ ხანს გაგრძელდა. ნაშრომში გაშუქებულია ამ პარტიის შექმნის პირველი ცდა, რომელშიც სხვებთან ერთად ილია ჭავჭავაძეც ყოფილა ჩართული. ნაწვენებია ის მიზეზები, რამაც ხელი შეუშალა ეროვნულ-დემოკრატიულ დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ორგანიზაციად ფორმირებას რუსეთის პირველი რევოლუციის წლებში.

რედაქტორი:

ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

შ.ბადრიძე

რეცენზენტები

ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

მ.გაფრინდაშვილი

პოლიტიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი

მ.მაცაბერიძე

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ჩვენი საუკუნის პირველ მეოთხედში საქართველოში მოქმედ პოლიტიკურ ძალთა შორის ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წინაშე გვიან წარმოიშვა. თითქმის ექვსი ათეული წელი დასჭირდა თერგდალეულთა თეორიული შეხედულებების პოლიტიკურ ყალიბში ჩამოსხმასა და დამოუკიდებელ ორგანიზაციად ჩამოყალიბებას. მომავალი ეროვნული პარტიის იდეოლოგიური საფუძვლები ჯერ კიდევ ილია ჭავჭავაძისა და მის თანამებრძოლთა ნააზრევში მომნიჭდა. ეროვნულ-დემოკრატიზმი სახელმწიფოებრიობაწართმეულ და კოლონიურ უღელქვეშ მოქცეული ერის განმანთავისუფლებელ მოძღვრებად მოგვევლინა. მის გამოკვეთილ ლოზუნგად იქცა მოხვეწილეთ ლუნიას სიტყვით გაცხადებული "ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს". ეს იყო ქართული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ილიასეული იდეა. იგი ერის დაცემული ვინაობის აღდგენის ვიწრო ბილიკით იწყებოდა, "დამჯდარი ჭკუითა და მეცნიერებით" წამღვარებულს ენის, მამულისა და სარწმუნოების დაცვის ეკლიან გზებზე უნდა ევლო და ქართველობა სამომავლო ეროვნული ბრძოლისათვის შეემზადებინა.

ახალი მსოფლმხედველობა წელა და წინააღმდეგობრივად მკვიდრდებოდა ქართველი ერის ცნობიერებაში. მას გააფთრებით ებრძოდნენ თვითმპყრობელობის აპოლოგეტები — ჟანდარმერია, პოლიცია, ცენზურა... ეროვნული თავისუფლების იდეას XIX ს. 90-იანი წლებიდან ახალი უარმყოფლები გამოუჩნდნენ "მესამე დასისა" და მის მიმდევართა სახით. დაახლოებით ამავე პერიოდიდან ილია ჭავჭავაძის თანამებრძოლთა რიგებიც გარკვეულად შეივსო, უპირატესად სტუდენტი-ახალგაზრდობით. ახალი თაობა აქტიურად ჩაება პუბლიცისტურ საქმიანობაში. პრესა იმ დროს ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპარეზი იყო საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობისა. თერგდალეულთა მცირერიცხოვანი დასი დიდ "ეროვნულ დარაზმულობად" გადაიქცა, თუმცა პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნა საგრძნობლად გაჭიანურდა.

საკუთარი პარტიის ჩამოყალიბებამდე ეროვნულ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობის მიმდევართა ნაწილი "ივერიის" გარდა გაერთიანებული იყო ეროვნულ-ლიბერალური გაზეთის "ცნობის ფურცლის" გარშემო. ნიშანდობლივია, რომ თავის პროკლამაციებს ეს ჯგუფი "ეროვნულ-დემოკრატიული კომიტეტის" ან "ქართველ დემოკრატთა კომიტეტის" სახელით უშვებდა. ნაწილი ეროვნულ-დემოკრატი მოღვაწეებისა 1904 წელს შექმნილ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში გაერთიანდა და მისი მემარჯვენე ფრთა შეადგინა — იზიარებდა რა საქართველოს ავტონომიის ლოზუნგს და არ თანაუგრძნობდა პარტიის სოციალისტურ იდეოლოგიას.

ს 38-2000
 საქართველოს
 ეროვნული ბიბლიოთეკა

რუსეთის პირველი რევოლუციის ხანაში, 1905-1906 წლებში ადგილი ჰქონდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ჩამოყალიბების ცდას. პარტიის საპროგრამო დოკუმენტზე ილია ჭავჭავაძე მუშაობდა, რასაც მოწმობს მწერლის ფონდში დაცული საარქივო მასალები.

ეროვნულ-დემოკრატიები ილიას თავიანთ იდეურ წინამძღოლად და პოლიტიკური ორგანიზაციის ხელდამსმელად მიიჩნევდნენ. ერის დიდი მოძღვარი მართლაც იდგა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის შექმნის სათავეებთან.

ცნობილია, რომ ილია არ ყოფილა წევრი არც ერთი პოლიტიკური პარტიისა. მისი მხატვრული და პუბლიცისტური ნააზრევნი არ თავსდება ერთი, რომელიმე კლასის ან პარტიის პროგრამის ჩარჩოებში. ერის დიდმა მოძღვარმა თავად შექმნა საკუთარი პოლიტიკური იდეალი და სამოქმედო პროგრამა, რომელიც საქართველოს ეროვნულ ძალთა შეკავშირებას, — ყველა ქართველის, განურჩევლად წოდებისა, ერთად შეკვრას, — ქართველი ხალხის სოციალური და ეროვნული ჩაგვრისაგან განთავისუფლებას და მამულისათვის დაუცხრომელ სამსახურს გულისხმობდა. ილია ერთიანი საქართველოს, მთელი ქართველი ხალხის ინტერესების დამცველი და გამომხატველი იყო ყველგან და ყოველთვის.

“ილია არ იყო რომელიმე მებრძოლი პარტიის წევრი და ბელადი; ის არ იღებდა მონაწილეობას პროპაგანდა-აგიტაციებში, იგი არ იდგა რევოლუციის ქარტახილში წითელი დროშით ხელში; მან სანაქებოდ აასრულა თავისი დიადი როლი: 50 წლის განმავლობაში იგი დაულალავად და თავდადებით ემსახურებოდა თავის უზადრუკ სამშობლოს და ქართველების გათვითცნობიერებას, — ვკითხულობთ ჟურნალ “ნიშადურში”.¹ მაგრამ ილიას ბიოგრაფიიდან ცნობილია ისიც, რომ მან სიცოცხლის ბოლო წლებში პოლიტიკური პარტიის შექმნა განიზრახა და საამისოდ პრაქტიკული ნაბიჯებიც გადადგა. (ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობის ამ საინტერესო დეტალს მიეძღვნა ქართველ მკვლევართა რამდენიმე პუბლიკაცია, რომლებსაც ჩვენ ქვემოთ შევეხებით). რით იყო ეს გამოწვეული, რამ უბიძგა ხანდაზმულ პოეტს ამ ნაბიჯისაკენ? ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, საჭიროა თვალი გადავაგლოთ იმ სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებას, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერიასა და მის ორბიტაში მოქცეულ საქართველოში შეიქმნა.

ახალმა საუკუნემ თავისუფლების ახალი იმედები წარმოშვა და კიდევ უფრო განამტკიცა. სოციალური და ეროვნული ჩაგვრისაგან შევიწროვებული მასების მოთმინება “ხალხთა საპრობილეში” უკანასკნელ ზღვარს გადასცდა და სტიქიურ მღელვარებებში გადაი-

ზარდა. მალე ეს მღვღანეობა ერთ ნაკადად შეიკრა და მძლავრ ტად-
 ლებად აზვირთებული თვითმპყრობელობის ბასტიონს დაქანდაკე-
 ვად დაეძგერა. 1905 წლის იანვარში პეტერბურგში რევოლუციური
 ინყო. დედაქალაქის ბობოქარი ექო მთელს იმპერიას გადასწვდა.
 რუსეთი საერთო-სახალხო მოძრაობის მძვინვარე ხანძარში გაეხვია.
 შექმნილმა ვითარებამ საქართველოს ეროვნულ-პოლიტიკური ძა-
 ლების წინაშე ბრძოლის ახლებური ფორმების აუცილებლობა დასა-
 ხა. საჭირო გახდა "დიდი ეროვნული მოძრაობის პოლიტიკურ ორგა-
 ნიზაციის იარაღით აღჭურვა, რათა დარაზმულ და შემტყიცებულ
 ძალით დაცულ იქმნას ეროვნული ცხოვრების ღირებულებანი და
 ამასთანავე, ეროვნულ კალაპოტში იქმნეს ჩამწყვედული რევოლუ-
 ციონურ მოძრაობის ტალღები".² სათანადო პირობებიც თავად
 ცხოვრებამ, — რეალურმა სინამდვილემ მოამწიფა. 1905 წლის 18
 თებერვალს გამოქვეყნდა უმაღლესი რესკრიპტი, რომელიც ნებას
 იძლეოდა მეფის სახელზე გაეგზავნათ "სახელმწიფოებრივი კეთი-
 ლიმონყოზის სრულყოფის" წინადადებები, ხოლო შინაგან საქმეთა
 მინისტრს დაევეალა შედგომოდა სამზადისს კანონსათათბირო წარ-
 მომადგენლობითი ორგანოს მოსანვევად.

რევოლუციის აღმავლობამ საზოგადოების ყველა ფენა გაააქტი-
 ურა. ოპოზიციური განწყობილება სულ უფრო ფართოვდებოდა და
 რადიკალურ ხასიათს იძენდა. ერობათა წარმომადგენლებმა მეფეს
 წინადადებით მიმართეს რუსეთში სახალხო წარმომადგენლობითი
 ორგანოს შემოღების შესახებ. დამფუძნებელი კრების იდეა დემოკ-
 რატიულ ძალთა მხრიდანაც მხარდაჭერას ჰპოვებდა.

იაპონიასთან ომში საგარეო მარცხმა და ქვეყნის შიგნით სახალ-
 ხო მოძრაობის გაქანებამ ცარიზმი აიძულა წასულიყო დათმობაზე.
 შიგანაც საქმეთა მინისტრმა ბულიგინმა შეიმუშავა სათათბიროს
 სტატუტი, რომელსაც ხანგრძლივი განხილვის შემდეგ მხარი დაუ-
 ჭირეს სახელმწიფო საბჭოს წევრებმა, სენატორებმა და სხვა მაღა-
 ლი თანამდებობის მოხელეებმა.

1905 წლის 6 აგვისტოს ნიკოლოზ II ხელი მოაწერა მანიფესტს
 რუსეთში სახელმწიფო სათათბიროს მონვევის შესახებ. ახალ წარმო-
 მადგენლობით ორგანოს საკანონმდებლო ინიციატივის გარკვეული
 უფლებები ენიჭებოდა, მაგრამ ძირითადში იგი კანონსათათბირო
 დანესებულებად იყო ჩაფიქრებული, რომლის კომპეტენციას კანონ-
 პროექტების წინასწარი შემუშავება და განხილვა შეადგენდა. სა-
 თათბიროს მონვევა ნავარაუდები იყო არა უგვიანეს 1906 წლის იან-
 ვრისა.

საზოგადოების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა, მიუხედავად იმისა,
 რომ სახელმწიფო სათათბირო სრულიად ვერ აკმაყოფილებდა მის

საკონსტიტუციო მოთხოვნებს, მხარი დაუჭირა ახალ საკრებულოებს და არჩევნებში მონაწილეობისათვის სამზადისს შეუდგა. მხოლოდ ბოლშევიკებმა არ ცნეს სათათბირო. ლენინი მთავრობის ამ ნაბიჯს საზოგადოების გაბრწყინებად მიიჩნევდა, ხოლო სათათბიროს სახალხო წარმომადგენლობის თავხედურ დაცინვას უწოდებდა. ბოლშევიკურმა პარტიამ სათათბიროს ბოიკოტი გამოუცხადა და გადაწყვიტა ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა შეიარაღებული აჯანყების გზით განეგრძო. ერთხანს ბოიკოტის ტაქტიკას უთანაგრძობდნენ რიგი მემარცხენე პარტიებისა საქართველოშიც, მაგრამ ამ უკანასკნელთ ბოლოს მაინც არჩევნებში მონაწილეობის მიღება ამჯობინეს. სათათბიროს დაარსების განზრახვამ ქართველი საზოგადოებრიობის ცხოველი ინტერესი გამოიწვია.

“სახელმწიფო სათათბიროში უნდა შევიდეთ, უნდა აღვწიხვით მთელი სინამდვილე. იქიდან ეს უტყუარი ფაქტები ყველას ყურამდე მიაღწევს და ხმას ამოიღებს მთელი ევროპა. სახელმწიფო სათათბიროში შესვლისთანავე უნდა მოვითხოვოთ საყოველთაო, პირდაპირი და ფარული კენჭისყრა”,³ — ვკითხულობთ “პატარა გაზეთში”.

გ.ლასხიშვილის სიტყვით, სათათბიროს მომხრეებს ასეთი არგუმენტაციაც გააჩნდათ: “საპარლამენტო არჩევნებში მონაწილეობის მიღება სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენ ხელს ვიღებთ რევოლუციის განგრძობაზე. პირიქით, საშუალება გვეძლევა არჩევნებში აგიტაციით პროპაგანდა გავწიოთ, ხოლო საპარლამენტო ტრიბუნა უძლიერესი იარაღი იქნება სარევოლუციო პარტიების ხელში ბრძოლის განსაგრძობადო”.⁴

“ცნობის ფურცელი” წერდა: “ეხლა ხალხი სულ არავითარ მონაწილეობას არ იღებს კანონმდებლობაში, არავითარი საშუალება არა აქვს კონტროლი გაუწიოს მთავრობის მოხელეებს, სახელმწიფო სათათბირო კი ყველა ამისათვის რამდენადმე მაინც გზას გახსნის, და, თუმცა ეს გზა ვინრო იქნება, მაგრამ სულ არარაობას ცალ უღელა ხარი სჯობიაო”.⁵

“ივერია” ხაზგასმის მიუთითებდა: “აუცილებელია არჩეულ დეპუტატების საშუალებით მონაწილეობის მიღება “დუმაში”, რათა ამ დანესებულების მოწინავე ელემენტებთან ერთად მთელი ჩვენი ძალღონით იერიში მივიტანოთ და ხელი შევეწყოთ იმ წესწყობილების დამშობას, რომელმაც ცეცხლსა და მახვილს მისცა მთელი საქართველო... კაცები გვჭირია, რომელთაც ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა უნდა ამცნონ მთელ რუსეთის საუკეთესო ნაწილს და თვით ევროპასაც. ვის შეუძლია ესა ჰქმნას ისე კარგად, ისეთის ავტორიტეტით, როგორც მომავალ დეპუტატებს?”⁶

ბუნებრივად იბადება კითხვა: ხომ არ მიიზიდა ილია ჭავჭავაძე სახალხო წარმომადგენლობის იდეამ, რომელმაც პოეტს რუსეთში რეფორმისტული (საკანონმდებლო) გარდაქმნის გზით საქართველოს უკეთესი მომავლისათვის საბრძოლველად პოლიტიკური პარტიის შექმნა უკარნახა?

XX საუკუნის დასაწყისიდან ილია, არსებითად, ჩამოშორებული იყო საზოგადოებრივ საქმიანობას. მაგრამ, ჩანს, ახალმა იდეამ მასზე ისეთი ზემოქმედება მოახდინა, რომ მსცოვან მოღვაწეს პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაბმის სურვილი აღუძრა. რა საფუძველი გვაქვს ამგვარი განცხადებისა?

1905 წლის გაზაფხულზე თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა კრება გაიმართა. მის მუშაობაში ილია ჭავჭავაძეც მონაწილეობდა. კრებამ 18 თებერვლის რესკრიპტის საფუძველზე და ტახტის მემკვიდრის დაბადებასთან დაკავშირებით რუსეთის იმპერატორის სახელზე გასაგზავნი ადრესი მიიღო. ამ დოკუმენტში, რომელიც ილიას მონაწილეობითაა შედგენილი, ოფიციალურად პირველად დაისვა საკითხი საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნით.⁷ კიტა აბაშიძე გადმოგვცემს: თავადაზნაურთა გაბედულების იმედი არ გვქონდა, ამიტომ ქართველი ერის უფლებები მხოლოდ კილოკავად მოვიხსენიეთო. მეფისადმი გასაგზავნ პეტიციაში ავტონომიის მოთოვნა ი.ჭავჭავაძის დაჟინებით შევიტანეთ და კრებასაც იგი ილიამ მიაღებინაო.⁸

თავად-აზნაურთა ადრესში ამავე დროს აღნიშნულია: "ქართველი თავად-აზნაურობა და მასთან ერთად მთელი ქართველი ერი... რუსეთის ხალხთან ერთად არის მტკიცედ დარწმუნებული, რომ ახლა შორს აღარ არის ის ბედნიერი დღე, როდესაც რუსეთის სხვადასხვა კუთხეებში თავისუფლად არჩეული წარმომადგენლები, განურჩევლად ეროვნებისა, მოაწესრიგებენ რუსეთსა და მის განაპირა ადგილებს და სხვათა შორის საქართველოსაც"⁹ (ხაზი ჩემი — ო.ჯ.).

აქ ნათლად გამოსჭვივის იმედი, რომელიც რუსეთში პარლამენტის დაარსების აზრს ილიას გულში ჩაუსახავს. რაკი წარმომადგენლობით საკრებულოზე მწერალი საქართველოს საკითხის "მოწესრიგების" იმედს ამყარებდა, ბუნებრივია, რომ მას ამ საკრებულოში მონაწილეობის სურვილიც გასჩენოდა.

ჟურნალისტი მალაქია ბოლქვაძე, რომელიც როგორც ქართული გაზეთების (უმთავრესად "შრომის") კორესპონდენტი ესწრებოდა და თვალყურს ადევნებდა პეტერბურგში მიმდინარე | სახელმწიფო სათათბიროს სხდომებს, გადმოგვცემს: "ილიას სათათბიროს იმედი

ჰქონდა... ხალხის პირველ წარმომადგენელთა მუშაობა მისთვის წმიდათა წმიდას შეადგენდა... სათათბიროს ვრცელ და ლამაზ კულუარებში მაშინ სიცოცხლე სდულდა და გადმოდულდა. აქ დაიწყო რავად სცემდა ძლიერი მაჯა სახალხო წარმომადგენლობისა. შენიძლება აქ გარკვეულ გადაჭარბებასაც ჰქონდეს ადგილი, მაგრამ ფაქტია ის, რომ ილია დაინტერესებას იჩენდა და სისტემატიურად ესწრებოდა სათათბიროს სხდომებს. "ავადმყოფობა თუ არ შეუშლიდა ხელს, თორე არც ერთ კრებას არ გამოტოვებდა... მახსოვს ისეთი კრებები, როდესაც საბჭოს წევრთა ვრცელ ლოჟაში მარტოკა ილია იჯდა. იგი კმაყოფილი უცქერდა ხალხის წარმომადგენელთა კრებულს. ეს იყო ქართველ მგოსნის, ქართველთა დაღლილ მოღვაწის კმაყოფილება", — დასძენს მ.ბოლქვაძე.¹¹

შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის ფაქტიც, რომ სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებთან დაკავშირებული საკითხის მოსაგვარებლად ილია პეტერბურგსაც იმყოფებოდა.

1905 წლის შემოდგომაზე რუსეთის თვითმპყრობელური მონარქიის არსებობას რევოლუციური ძალების მხრიდან რეალური საფრთხე დაემუქრა. მმართველი წრეები იძულებულნი გახდნენ ლავირებისათვის მიემართათ. 17 ოქტომბერს გამოიცა მეფის ცნობილი მანიფესტი, რომელმაც რიგი დემოკრატიული უფლებები დაუშვა. ნიკოლოზ II ხელმოწერით გამოქვეყნებულ უმაღლეს მანიფესტში ნათქვამი იყო: "მიენიჭოს ხალხს მოქალაქეობრივ თავისუფლების შეურყვეველნი საფუძველნი, ისე რომ, ჭეშმარიტად ხელშეუხებელი იყოს პიროვნება, თავისუფლება სინდისისა, სიტყვისა, კრებისა და კავშირისა".

მთავრობამ სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნების დებულებაც შეიმუშავა, რომელიც 1905 წლის 11 დეკემბერს პრესაში გამოქვეყნდა. ამ დებულებით მომავალ პარლამენტში კავკასიელი დეპუტატების არჩევა გათვალისწინებული არ იყო. სწორედ ამის გამო კავკასიის მეფის ნაცვალმა ვორონცოვ-დაშკოვმა პეტერბურგს "კავკასიის ერების დელეგაცია" გაგზავნა.

ამასთან დაკავშირებით, პარიზში გამომავალი ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის გაზეთი "საქართველო" კრიტიკულად წერდა: "ჩვენი საზოგადოება დამფუძნებელ კრების მოწვევის მოლოდინშია. ერთი რამ ანუხებს მხოლოდ, ვაი თუ ჩვენი ქვეყანა პარლამენტარულ რეჟიმის ფარგალში არ შევიდეს; ამგვარი შიში ისეთი დიდია ჩვენს საზოგადოებაში, რომ კავკასიის უმთავრეს ქალაქების თვითმმართველობათ გადასწყვიტეს, გავგზავნოთ პეტერბურგში კაცები და ვიმუამდგომლოთ, პარლამენტარიზმის "სიკეთენი" ჩვენც გვარგუნონო. ამოდენა დარბაისელ და სერიოზულ ხალხს სჯერა, გულით სჯერა, რომ მთავრობას მართლაც სურს

დამფუძნებელ კრების მონვევა".¹² ქართველთაგან დელეგაციის შემადგენელი ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი ჟურული ამ მისიის შესახებ საინტერესო მოგონება შემოგვინახა გ. ჟურული.

კავკასიელი დელეგატები სახელმწიფო საბჭოს "უმაღლეს კომისიის" სხდომაზე მიიწვიეს. სხდომას თავმჯდომარეობდა გრაფი სოლსკი. აქვე იყვნენ მინისტრები ვიტტე, დურნოვო და საბჭოს სხვა წევრები. ილიამ თავის გამოსვლაში დახატა კავკასიის და განსაკუთრებით საქართველოს უმწეო მდგომარეობა და მისი უფლებების გაფართოება მოითხოვა. გრაფ სოლსკის კითხვაზე, "განა შესაძლებელია კავკასიას დაერთოს ნება დეპუტატების არჩევისა, როდესაც იქ საშინელი რევოლუციური ამბოხება ხდება" -ო, ილიამ მოურიდებლად მიუგო: "შეიძლება კი არა, აუცილებლად და დაუყოვნებლივ უნდა იყოს გავრცელებული კავკასიის მხარეზე და ცეცხლი რეფორმა და ჩვენც უნდა მოგვეცეს უფლება ჩვენი დეპუტატების არჩევისა და თუ ასე არ მოხდა, მე ჩემს თავს მოვალედ ვრცხ გამოგიცხადოთ, რომ ახალ შეურაცხყოფას ველარ მოითმენს ჩვენი ხალხი, და თქვენ იძულებული იქნებით ზღვა სისხლი დაღვაროთ თქვენი სოლდათებისა აღშფოთებულ კავკასიის მოსახლეობასთან შებრძოლებაში".¹⁴

დელეგაციის ვიზიტმა ნაყოფი გამოიღო, — კავკასიას სათათბიროს არჩევნებში მონაწილეობის ნება დაერთო. 1906 წლის იანვარში წარგზავნილები თბილისში დაბრუნდნენ.

იმხანად გაზეთი "ივერია" შენიშნავდა: "გამოცხადდა თუ არა რუსეთში პირველი პარლამენტის მონვევის წესი, ხელად გაჩნდა ჩვენშიაც რამდენიმე ახალი პარტია და გაჩაღდა აგიტაცია. ახლა ყველამ დაინახა, რომ პარტიების არსებობა აუცილებელი პირობაა პარლამენტარულ ცხოვრების და პოლიტიკურ ბრძოლისა. ქართველი ინტელიგენციის დიდმა ნაწილმა... დაინახა, რომ ერის დაყოფა პარტიებად საჭირო და აუცილებელია პოლიტიკურ ცხოვრებაში "იდევების" პრაქტიკულ განსახორციელებლად... თუ წინად ბევრი ქართველი პატრიოტი სამშობლოს დამლუპველად სთვლიდა "პარტიობას" და პარტიების გასაჩენად მოქმედებას, დღეს თვითონვე ცდილობს სადმე პარტიაში თავის შეფარებას ან ახალი პარტიის შედგენას".¹⁵

დაახლოებით ამავე პერიოდში — 1906 წლის თებერვალ-მარტში — პრესაში ჩნდება ცნობები, რომ ილია ჭავჭავაძე აარსებს პოლიტიკურ პარტიას: "თბილისში არსდება ახალი ლეგალური პარტია. პარტიის მეთაურებად არიან თავ. ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვანი", — იუნყებოდა გაზეთი "კავკაზსკოე უტრო".¹⁶ "ცნობის ფურცელმა" არსებითად გაიმეორა ეს ინფორმაცია: "როგორც "ვოზრაჟდენიეს" გაუგონია, ტფილისში არსდება ახალი ქართული ლეგალური პარტია. ამ პარტიის მეთაურებად არიან თავ. ილია ჭავ-

ჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვანი".¹⁷ "პატარა გაზეთმა" ეს ცნობები "უცნაურ ამბად" მონათლა: "გაზ. "ვოზროუდენიემ" და მერე "ცნობის ფურცელმა" უცნაური ამბავი გამოაცხადეს, აქ დღემდე ში ახალი პოლიტიკური პარტია არსდება თ. ილია ჭავჭავაძისა და იაკობ გოგებაშვილის მეთაურობით".¹⁸

თბილისის გაზეთების ცნობა პეტერბურგის პრესამაც აიტაცა. 1906 წ. 11 აპრილს გაზეთი "სტრანა" წერდა: "შეიქმნა ქართული დემოკრატიული პარტია, ამასთან საქართველოს ავტონომიის მოთხოვნა წამოყენებულია როგორც პროგრამის ძირითადი პუნქტი. არჩეულია პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, რომელშიც შევიდნენ ქართველი ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები. პარტიის პროგრამის შედგენაში ენერგიული მონაწილეობა მიიღო სახელმწიფო საბჭოს წევრად არჩეულმა თავადმა ჭავჭავაძემ".¹⁹

რამდენად შეეფერებოდა სინამდვილეს ზემოაღნიშნული ცნობები? არსებობს თუ არა დამატებით სხვა მონაცემები, რომლებიც გაზეთების ამ ცნობებს ადასტურებდეს? ამ კითხვებზე დადებითად უნდა ვუპასუხოთ. საბედნიეროდ, ისტორიამ შემოგვინახა რამდენიმე საყურადღებო მოგონება, ხოლო ილიას არქივს ჩვენთვის საინტერესო საკითხთან დაკავშირებული ზოგი დოკუმენტიც შემორჩა. მოგონებები ცნობილ ქართველ მოღვაწეებს — ექვთიმე თაყაიშვილს, ალექსანდრე ასათიანს, გიორგი გვაზავასა და სხვ. ეკუთვნით.

ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ექვთიმე თაყაიშვილის არქივში ინახება უაღრესად საინტერესო მოგონება სათაურით: "პოლიტიკური მიმართულება ილიასი". იგი სრულად გამოქვეყნებული არ არის და, შეიძლება ითქვას, მკვლევართა ყურადღების მიღმაც დარჩა. მოგონებაში ვკითხულობთ: "...ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულება სუფევს საქართველოში მას აქეთ, რაც საქართველომ იცნო თავი მოტყუებულად რუსეთის მიერ და ნაცვლად პროტექტორატისა და დაცვისა, მოახდინა ანექსია საქართველოსი..."

ნაციონალ-დემოკრატიული პარტია მომდინარეობს მესამოცე წლებიდან გასული საუკუნისა და ამ პარტიის მედროშე არის ილია ჭავჭავაძე. მართალია, პარტიას თავის დაწერილი წესდება და პროგრამა არა ჰქონია დაბეჭდილი და საჯაროდ გამოქვეყნებული, ვინაიდან ეს არ შეიძლებოდა იმ დროის პირობებში, მაგრამ პირველი რევოლუციის დროს, 1905 წელს, შესაძლებელი დარჩა წესდების შედგენა; ჩვენ უკვე შევადგინეთ ილიასვე თავმჯდომარეობით და ლოცვა-კურთხევით".²⁰

იგივე ექვთიმე თაყაიშვილი თავის ემიგრანტულ ჩანაწერებში მოუთხრობს: "პავლე თუმანიშვილის პოლიტიკური მიმართულებები წინააღმდეგობრივად განსაზღვრული იყო და მისი მონაწილეობით და ჩაბრუნებასთან დაკავშირებული თავმჯდომარეობით გამომუშავდა პირველი საჯარო ოფიციალური პროგრამა ამ პარტიისა, რომელიც მან თავისი ხარჯით დაბეჭდა".²¹

ცნობილი ქართველი ლიტერატორისა და პუბლიცისტის ივანე ზურაბიშვილის ბიოგრაფები გადმოგვცემენ: "...კიტა აბაშიძემ წარმოადგინა დებულება: დადგა მომენტი, როდესაც საქართველოში უფრო გარკვეული ეროვნული ხაზის მიმართულება უნდა შეიქმნასო. ამის გამო საუბარი ყოფილა ალექსანდრე (საშიკო) ორბელიანის სახლში ილია ჭავჭავაძის თანდასწრებით. ილიამ ეს მოსაზრება გაიზიარა. და ცოტა ხნის შემდეგ ილიამ (1904 წ.) მოიწვია საადგილმამულო ქართულ ბანკში ყრილობა, რომელსაც დაესწრო 80 თუ 85 კაცი (მათ შორის ექვთიმე თაყაიშვილი, ვასო ყიფიანი, გიორგი გვაზავა, პავლე თუმანიშვილი, ნიკო თავდგირიძე და სხვანი). ილიამ ამ კრებაზე წარადგინა წინადადება ეროვნული და დემოკრატიული მოძრაობის შექმნისა.

ეს წინადადება ყველამ გაიზიარა და როდესაც თავმჯდომარის არჩევის რიგი დადგა, რა თქმა უნდა, ეს მას თვითონ შესთავაზეს, მაგრამ ილიამ კატეგორიული უარი განაცხადა და კრებას ურჩია ამ პოლიტიკური საქმიანობისათვის ახალგაზრდა ივანე ზურაბიშვილი აერჩიათ...

ამ ეროვნულ-დემოკრატიული პროგრამის შემუშავებაში მონაწილეობა მიიღო რამოდენიმე კაცმა და მათ შორის გიორგი გვაზავამ. ეს პროგრამა დაიბეჭდა ათი ათას ცალად პავლე თუმანიშვილის ფინანსური დახმარებით".²²

ალექსანდრე ასათიანი მოგვითხრობს: "მესამოციანთა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების პოლიტიკურ პარტიად ჩამოყალიბების ცდას უკვე 1905 წელს ჰქონდა ადგილი. მესამოციანებმა დაინახეს, რომ ეს აუსცილებელი იყო მათი ძველი ნამოღვაწარის დასაცავად და ახალის განსაგრძობათ... ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით ეწყობა თათბირები, სადაც გადაწყდა პოლიტიკური პარტიის დაარსება ეროვნულ-დემოკრატიული სახელწოდებით. შემუშავებულ იქმნა და დაბეჭდილი პარტიის პროგრამა და წესდება, მაგრამ საქმე არსებითად ამას ვერ გასცილდა".²³ ამასვე აღნიშნავს ალ.ასათიანი თავის ავტობიოგრაფიაში, სადაც წერს: "თვითონ ჭავჭავაძემ დაიწყო ეს საქმე და ვრცელი პროგრამაც შეადგინა "ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიისათვის".²⁴

სპირიდონ კედია მიუთითებს: "ილია მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ აუცილებელი იყო პოლიტიკური პარტიის დაარსება და 1995 წელს იგი ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას აარსებს. მას აზრად აქვს ამ პარტიის მხრებზე გადმოსავენოს ის ტვირთი, რომელსაც საქართველო ერქვა და რომელიც მან მთელი ორმოცდაათი წელიწადი მართოდ-მართო ზიდა და ატარა როგორც ერის ბელადმა".²⁵

გიორგი გვაზავას სიტყვით: "დავბეჭდეთ 10 ათასი ცალი... პროგრამისა და გავავრცელებთ ხალხში. ავირჩიეთ პრეზიდენტი. პარტიის ბეჭედზე ამოჭრილი იყო "საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია". ამით დაიწყო პარტიული მუშაობა".²⁶

რაც შეეხება ილიას არქივს: "საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ილია ჭავჭავაძის ფონდში (N1015-1016) დაცულია შემდეგი დოკუმენტები: "ქართველ ავტონომისტთა ნაციონალ-დემოკრატიული პარტიის" დაარსების პროექტი და მისი მანქანაზე გადაბეჭდილი პირი (რუსულად); თოთხმეტი პუნქტისაგან შემდგარი რუსულ ენაზე შედგენილი დოკუმენტი, რომელშიც ჩამოთვლილია ქართველი ერის მოთხოვნები; რუსულ ენაზე დაწერილი "პროგრესისტთა ქართული ნაციონალ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამა", რომელიც 33 მუხლისაგან შედგება და მანქანაზე რუსულად გადაბეჭდილი თხუთმეტ მუხლამდე შემოკლებული მისი ვარიანტი. არც ერთი დოკუმენტი ხელმოწერილი არ არის და არც თარიღი უზის.

ხსენებული დოკუმენტები პირველად მოიძია ისტორიკოსმა პრატიანმა ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ისინი დაცული ყოფილა ს.ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნსაცავ ფონდში. პრატიანმა, მისივე სიტყვით, მოგვცა "ამ დოკუმენტების ზოგადი ანალიზი". მანვე არასრულად გამოაქვეყნა და დროის შესაფერისად გაარჩია კიდევ ილიას საქმეებში დაცული "პროგრესისტთა ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის" პროგრამა.²⁷

პრატიანის ხსენებული წიგნის გამოცემიდან სამი ათეული წლის შემდეგ, 1985 წელს ვ.აბაშმაძემ გამოაქვეყნა ილიას ფონდში დაცული "ქართული კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის შექმნის პროექტისა" და "პროგრესისტთა ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული" (კონსტიტუციურ-დემოკრატიული) პარტიის პროგრამის" ქართული თარგმანი, რომელთაც რამდენიმე გვერდიანი გამოკლევა დაურთო.²⁸ 1986 წელს მანვე აღნიშნულ პრობლემას კიდევ ერთი ნარკვევი მიუძღვნა.²⁹ თავისი პუბლიკაციებით ვ.აბაშმაძემ "არსებითად სწორად შეაფასა ამ მასალების სამეცნიერო მნიშვნელობა" და

“ჩვენში საფუძველი დაუდო ამ დოკუმენტებისადმი ახალ დაინტერესებულ სტრატეგიას”.³⁰

ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის შექმნასთან დაკავშირებული ხელნაწერთა ინსტიტუტის ილიას ფონდში თავმოყრილი დოკუმენტები ორიგინალში მთლიანად გამოაქვეყნა გ.მამულიაძემ.³¹ მანვე თავის რამდენიმე ნარკვევში ეს მასალები არქეოგრაფიული თვალსაზრისითაც განიხილა.³²

აღნიშნულ ავტორთა წერილებს ფართო დისკუსია მოჰყვა. მასში ჯერ შ.ბადრიძე,³³ ხოლო შემდეგ ლ.ალექსიძე³⁴ და გ.შარაძე³⁵ ჩაებნენ. გ.მამულია და ვ.აბაშშიძე შეეცადნენ დაეცვათ თავიანთი ადრე გამოთქმული თვალსაზრისი.³⁶

რამ გამოიწვია დისკუსია, რა არის დასახელებულ მკვლევართა მეცნიერული დავის საგანი? მეცნიერული კამათისა და პაექრობის საგნად აღნიშნულ ავტორთა შორის იქცა გარკვევა იმისა, თუ პოეტის ფონდში დაცული დოკუმენტებიდან რომელია ილიას ხელით დაწერილი და რომელი ეკუთვნის სხვას. ამის გარკვევას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს და, ბუნებრივია, მეცნიერთა დავაც ამიტომ გაჭიანურდა. როგორ გადავჭრათ საკითხი?

ერთის ნუთით დაფუშვით, რომ ი.ჭავჭავაძის ფონდში შემორჩენილი ხსენებული მასალებიდან არც ერთი არ არის ილიასეული — მის მიერ შედგენილ-დაწერილი. ხომ შეიძლება ეს დოკუმენტები პოეტის არქივში სხვა გზითაც მოხვედრილიყო, მაგალითად, ისინი ილიასათვის გასაცნობად და აზრის გამოსათქმელად მიეტანათ, ილიას კი პარტიის პროგრამის პროექტი წაეკითხა და ოდენ ჩაესწორებინა? ეს კითხვა სავსებით ლოგიკური ჩანს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მსგავს შემთხვევებს ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებაში სხვა დროსაც ჰქონია ადგილი. გრიგოლ ყიფშიძის სიტყვით: “არც ერთი შესამჩნევი საზოგადო მოვლენა ისე არ ჩაივლიდა, რომ ილიას არ მიეღო ასეთი თუ ისეთი მონაწილეობა... ჩვენის ქვეყნის ყოველი კუთხიდან მასთან იკრიბებოდა ყველა, რომ ან რჩევა ეკითხა, ან შემწეობა და დახმარება ეთხოვა, ზნეობრივი გამხნეება და ლოცვა-კურთხევა მიეღო ამა თუ იმ საზოგადო საქმის დაწყებისათვის”.³⁷ საილუსტრაციოდ აქ ერთ ფაქტს დავიმონებთ გ.ლასხიშვილის მოგონებიდან: “მიხა ჩოდრიშვილს და გიორგი ლასხიშვილს ხელოსანთა არტელის წესდება შეუდგენიათ, შემდგომ საგურამოში ასულან და ილიასთვის რჩევა უკითხავთ. ილიას წესდება წაუკითხავს და შენიშვნაც მოუცია: “აქ სულ ხელოსანთა უფლებებზეა ლაპარაკი, მოვალეობაზე კი არაფერია. სადაც უფლებაა, იქ მოვალეობაც უნდა იყოსო. სათანადო შესწორება იქვე შევიტანეთ წესდებაში” და რამდენიმე საათის შემდეგ თბილისში დავბრუნდითო, — იგონებს გ.ლასხიშვილი.³⁸

მიუხედავად რიგი ანალოგებისა, ზემოაღნიშნული ვარიანტი (რომ ილიამ სხვისი შედგენილი დოკუმენტი ჩაასწორა მხოლოდ) უნდა გამოირიცხოს, რადგან ამგვარ აზრს აბათილებს თვით ილია ჭავჭავაძის სიტყვები გიორგი ჟურულისადმი წერილიდან, რომელიც 1906 წლის 6 მარტითაა დათარიღებული. "რაც პეტერბურგიდამ მოვედი, სულ ჩვენ ჯერ კიდევ შარშანვე შედგენილ პროგრამაზე გვაქვს თავის ხეთქა. არ იქნა, ამ უკვე გათავებულს საქმეს ბოლო არ მოელოო", — წერს ილია³⁹ (ხაზი ჩემია, — ო.ჯ.).

ცნობილია, რომ სახელმწიფო სათათბიროში კავკასიის წარმომადგენელთა მონაწილეობის საკითხის მოსაგვარებლად ილია, ნ.ნიკოლაძე და გ.ჟურული პეტერბურგს 1905 წლის ზამთარში იმყოფებოდნენ და იქიდან 1906 წლის იანვრის პირველ ნახევარში დაბრუნდნენ.⁴⁰ გამოდის, რომ ილია უკვე შედგენილ პარტიის პროგრამაზე ერთ თვეზე მეტ ხანს მუშაობს. წარმოუდგენელია სხვათა შედგენილ დოკუმენტზე (თუ თვითონაც ამ საქმის მონაწილე არ არის) მსჯოვან პოეტს ამდენ ხანს "ეხეთქოს თავი". ეგეც არ იყოს, აკი მიუთითებს — "ჩვენ შედგენილ პროგრამაზე მაქვს თავის ხეთქაო".

გარდა ი.ჭავჭავაძის წერილისა, საიდანაც ირკვევა, რომ ილიას შეუდგენია პარტიის პროგრამა, ჩვენ მოგვეპოვება საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი დამაარსებლისა და წინამძღოლის ალექსანდრე ასათიანის ცნობა, რომელშიც ნათქვამია: "დიდი ილია იმუშავებს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამას და თავის ლაშქარს დიდ ეროვნულ პარტიის შექმნისათვის მოუწოდებს". "ეროვნულ-დემოკრატიული დარაზმულობა დაემყარა იმ საფუძვლებს, რომელნიც მტკიცედ იყო ჩამოქნილი და ჩამოყალიბებული მესამოციანელთა იდეურსა და პრაქტიკულს მოღვაწეობაში". დიდი ილია და მისი სახელოვანი დასი იყო ჩვენი დარაზმულობის სულის ჩამდგმელი და აზრის მიმცემი.⁴¹

თუ ყოველივე ზემოთქმულს იმასაც დავაუმატებთ, რომ მწერლის არქივში დაცული პოლიტიკური პარტიის შექმნასთან დაკავშირებული ზოგიერთი მასალის ხელნაწერი (ამ შემთხვევაში არა აქვს მნიშვნელობა, — რომელი), მკვლევართა დასაბუთებით, ნამდვილად ილიას ეკუთვნის, საკვებით ცხადი უნდა იყოს, რომ ი.ჭავჭავაძეს მონაწილეობა მიუღია ქართული ეროვნული პარტიის ჩამოყალიბების ცდაში.

პოლიტიკური ორგანიზაციები საქართველოში 1905 წლის რევოლუციის წინა პერიოდშიც არსებობდნენ, მაგრამ მეფის 17 ოქტომბრის მანიფესტმა, რომელმაც კავშირების შექმნის ნება დართო, ეს პროცესი უფრო გააიოლა, — ახალი პარტიები უკვე ლეგალურად ყალიბდებოდა.

საქართველოში მოქმედ სოციალ-დემოკრატიულ, სოციალისტ-რევოლუციონერთა და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიებს, პირველი რევოლუციის წლებში რამდენიმე ახალი ორგანიზაციები ემატა, — ზოგი დამოუკიდებელი, ზოგიც რუსეთის პოლიტიკური პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის სახით. იმდროინდელ პერიოდულ პრესაში მრავლადაა ცნობები სხვადასხვა პარტიების დაარსების შესახებ, გამოქვეყნებულია პარტიათა პროგრამები, მოაპოვება მასალები ცალკეულ ორგანიზაციათა საქმიანობის თაობაზე. ახალი პოლიტიკური პარტიების ჩამოყალიბება საქართველოში | სახელმწიფო სათათბიროს წინასაარჩევნო კამპანიას დაემთხვა და უმთავრესად ამ მოვლენითვე იყო შეპირობებული. რუსეთის სახალხო წარმომადგენლობით ორგანოში მონაწილეობის მიზნით შეიქმნა საქართველოს რადიკალური პარტია, ქართული დემოკრატიული პარტია, ქართველ ავტონომისტთა კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტია (დაარსდა ქუთაისში), პატრიოტული პარტია, რუსეთის კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის თბილისის ორგანიზაცია და სხვ. ზოგიერთმა მათგანმა დეპუტატობის კანდიდატები დამოუკიდებლად წარადგინა, ხოლო რადიკალური და დემოკრატიული პარტიები სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიასთან საარჩევნო ბლოკში გაერთიანდნენ ("მემარცხენე" პარტიების ბლოკი) და საერთო კანდიდატები წამოაყენეს.

გ.ლასხიშვილის "მემუარებში" შეცდომითაა აღნიშნული, რომ "ტფილისში ჩვენი პარტია (სოციალისტ-ფედერალისტთა, — ო.ჯ.) საარჩევნო შეთანხმებით შეეკრა რადიკალების და ქართველ ავტონომისტების პარტიებს".⁴² ასევე არასწორად აიგივებს ერთმანეთთან ქართულ დემოკრატიულ პარტიას და ქართველ ავტონომისტთა კონსტიტუციურ-დემოკრატიულ პარტიას არჩილ ჯორჯაძე.⁴³ ამასვე დაჟინებით იმეორებს გ.მამულიაძე.⁴⁴ სინამდვილეში ეს ორი სხვადასხვა პარტია იყო: ქართველ ავტონომისტთა კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტია დაარსდა ქუთაისში. მის ხელმძღვანელ ბირთვს შეადგენდნენ: კ.ჩიკვაძე, კ.ლორთქიფანიძე, დ.კვიციანი, დ.მიქელაძე, დ.ნიჟარაძე და დ.წულუკიძე. ამ პარტიის დეპუტატობის კანდიდატებმა ქუთაისში დამოუკიდებლად მიიღეს მონაწილეობა | სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებში.

ქართული დემოკრატიული პარტია თბილისში ჩამოყალიბდა. პარტიის ბიუროში შედიოდნენ: ვ.ლამბაშიძე, ვ.რცხილაძე, პ.თუმანიშვილი, ივ.ზურაბიშვილი და ლ.ჩერქეზიშვილი.⁴⁵

ცნობილია, რომ საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია ქართულ სინამდვილეში პირველი ეროვნული პოლიტიკური

ორგანიზაცია იყო. მართალია, იგი ოფიციალურად პარტიის სახით 1904 წლის აპრილში ჟენევაში გამართულ კონფერენციაზე გაფორმდა, მაგრამ მანამდეც და შემდგომშიც მისი წევრები აქტიურ საქმიანობას ეწეოდნენ საქართველოში. ეს პარტია თავდაპირველად თავის რიგებში აერთიანებდა სხვადასხვა მიმართულების (სოციალისტ-ფელერალისტები, ესერები, ანარქისტები, ეროვნულ-დემოკრატები) ახალი თაობის ქართველი ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლებს. გაერთიანების საფუძველს საერთო ეროვნული ნიადაგი წარმოადგენდა. რევოლუციური მოძრაობის გაღრმავების კვალობაზე, დროთა განმავლობაში, პარტიაში უფრო მძაფრი დიფერენციაცია მოხდა, რამაც ორგანიზაციის გაყოფა აუცილებელი გახადა. "ჩვენს პარტიაში (სოციალისტ-ფედერალისტების, — ო.ჯ.) სოციალიზმი ძლიერ სუსტობს და ნაციონალ-დემოკრატიზმს კი დიდი გასავალი აქვს. ამ გარემოებას უსათუოდ ბოლო უნდა მოუღოთ. ნაციონალ-დემოკრატებს უნდა დავშორდეთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხალხი ყოველთვის წინააღმდეგი იქნება ჩვენი", — წერდა არჩილ ჯორჯაძე ანდრია დეკანოზიშვილის 1905 წლის 31 ივლისს.⁴⁶

ამ წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ უკვე 1905 წლის ზაფხულში სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის შიგნით მომნიშვნეულა აზრი და ნიადაგიც პარტიის გაყოფისა და ეროვნულ-დემოკრატიული მიმდინარეობის ცალკე ჩამოყალიბებისა.

სხვათა შორის, ამასვე ადასტურებს პოლიციის თბილისის დაცვის განყოფილების აგენტურული ცნობებიც, სადაც აღნიშნულია შემდეგი: 1905 წელს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში წარმოიშვა ახალი პოლიტიკური მიმდინარეობა, რომელიც ქართველ დემოკრატთა პარტიად ჩამოყალიბდა. ამ პარტიამ ფაქტიურად მცირე ხანს იარსება, მაგრამ მისი იდეები ახლაც ცოცხლობენ (ცნობები განეკუთვნება 1910 წელს, — ო.ჯ.). ამ პარტიის მიზანი იგივეა, რაც ფედერალისტებისა, მაგრამ განსხვავებაა, მიზნის მიღწევის გზებში, სახელდობრ: სოც-ფედერალისტები აღიარებენ რევოლუციურ გზას, დემოკრატები კი ნაციონალურ-პროგრესულ განვითარებისას.⁴⁷ სწორედ ამ დროიდან უნდა ერთვებოდეს საქმეში ილია ჭავჭავაძეც.

საილუსტრაციოდ ერთ დოკუმენტურ წყაროსაც მოვიხმობთ, რომელსაც ქართული ლიტერატურის მუზეუმში მივაკვლიეთ. ეს არის იაკობ გოგებაშვილის წერილი იაკობ ფანცხავასადმი, დათარიღებული 1905 წლის 19 სექტემბრით. იაკობი წერს: "...გუშინ ჩემს სადგურში პატარა კრება იყო, რომელსაც დაესწრო სხვათა შორის პროფესორი ცაგარელი, ილია ჭავჭავაძე და სხვები და ერთი საკითხის შესახებ ხანგრძლივი ლაპარაკი გვექონდა. გადაწყვეტილება, რო-

მელიც მივიღეთ მალე ეცნობება... აქეთ და იქით საქართველოში მხოლოდ ეს ჯერ უნდა იცოდეთ მარტო თქვენ და ნიკო ნეკოლაძემ".⁴⁸

დიდი მწერლის ფონდში დაცული მასალები საშუალებას იძლევა თვალი გავადევნოთ, თუ როგორ ყალიბდებოდა მომავალი პარტიის საპროგრამო დოკუმენტები.

მკვლევარები თვლიან, რომ ამ დოკუმენტთაგან პირველად შედგენილი უნდა იყოს "პროგრესისტთა ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის" 33 პუნქტისაგან შემდგარი პროგრამა (ლ.ალექსიძე, გ.შარაძე). გ.შარაძის აზრით, ეს დოკუმენტის 1905 წლის 17 ოქტომბრამდე უნდა შეედგინათ, რადგან მასში არც 17 ოქტომბრის მანიფესტი და არც 12-18 ოქტომბერს დაფუძნებული რუსეთის კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტია არ იხსენიება.⁴⁹

პროგრამის ტექსტზე დაკვირვებით შესაძლებელი ხდება ამ თარიღის კიდევ უფრო დაზუსტება. პროგრამის დასკვნით ნაწილში აღნიშნულია, რომ "...ჩვენ სავსებით ვუერთდებით მთელი რუსეთის მინა-წყლის ძლიერ ხმას საყოველთაო, ფარული, ყველასათვის თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების სანყისებზე დამფუძნებელი კრების დაუყოვნებლივ მოწვევის შესახებ, სადაც ყველა ეროვნების, მათ შორის ქართველების, თავისუფლად არჩეული წარმომადგენლები შეუდგებიან თანასწორობის, თავისუფლებისა და სამართლის სანყისებზე რუსეთის სახელმწიფოს მოწყობის შესახებ საკითხთა გადანყევტას და დაამყარებენ ჩვენს მიერ მოთხოვნილი ქართველი ხალხის სულიერი და ეკონომიკური ძალების თავისუფლად განვითარების ბუნებით ნორმალურ პირობებს" (ხაზი ჩემი, — ო.ჯ.).

ასეა, რომ ეს დაწერილია 1905 წლის 6 აგვისტომდე, ვიდრე გამოქვეყნდებოდა ნიკოლოზ II მანიფესტი სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევის შესახებ. თუ პროგრამას 6 აგვისტოს შემდეგ შეადგენდნენ, მასში დამფუძნებელი კრების ნაცვლად, ალბათ, ჩაწერილი იქნებოდა იმპერიის სახალხო წარმომადგენლობითი ორგანოს ზუსტი სახელი — სახელმწიფო სათათბირო. აკი ილიას იმავე ფონდში დაცულ შემდეგ დოკუმენტში (N1016), ეს ასეცაა.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ამ დოკუმენტის ამგვარი დათარიღება ლ.ალექსიძეს შეუძლებლად მიაჩნია. მისი აზრით, "ძნელია წარმოვიდგინოთ, რომ "პროგრესისტთა" პროგრამა 1905 წლის 6 აგვისტომდე, ე.ი. სახელმწიფო სათათბიროში არჩევნების გამოცხადებამდე, შექმნილიყო", მაგრამ სახელმწიფო სათათბიროს შესახებ "პირველად 1905 წლის ივნისის დამლევს გახდა ცნობილი გაზეთებიდან".⁵⁰

ამ შეხედულებას ვერ გავიზიარებთ რამდენიმე გარემოების გამო. ჯერ ერთი: მართალიც რომ იყოს განცხადება — სახელმწიფო სათათბიროს შესახებ პირველად 1905 წლის ივნისის ბოლოს განცხადებაზეთიდან ცნობილიო, — ერთი თვე, — ივლისი, — საკმარისი იქნებოდა პარტიის პროგრამის შესადგენად; მეორე: რაც მთავარია, თვით ეს განცხადება არ არის სწორი, რადგან აზრს რუსეთში სათათბირო წარმომადგენლობითი ორგანოს მოწვევის შესახებ შეიცავდა ჯერ კიდევ მეფის 1905 წლის 18 თებერვლის უმაღლესი რესკრიპტი, რომელიც მაშინვე გამოქვეყნდა პრესაში და საყოველთაოდ ცნობილი გახდა, და მესამე: ზემოთქმულს რომ თავი დავანებოთ, განა პოლიტიკური პარტიები სახელმწიფო სათათბიროს იდეამდე არ არსებობდნენ? გაუგებარია, რატომ იქნებოდა შეუძლებელი კიდევ ერთი ახალი პარტიის დაარსება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ხელნაწერთა ინსტიტუტის ილია ჭავჭავაძის ფონდში თავმოყრილი მასალები ახალი პოლიტიკური პარტიის ირგვლივ, განხილვა-დამუშავების პროცესში მყოფი დოკუმენტებია. თვალსაჩინოა, რომ სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ცვალებად მოვლენებს ამ დოკუმენტებშიც გარკვეული ცვლილებები შეუტანია: მაგალითად, 17 ოქტომბრის უზენაესი მანიფესტის გამოქვეყნების შემდეგ, დეკლარაციის პროექტში პარტიის დაარსების შესახებ, ამ მოვლენას პოლიტიკური შეფასება მიეცა, რაც ამგვარი დოკუმენტისათვის სრულიად ბუნებრივი ჩანს.

გადაკეთებათა და ცვლილებათა პროცესი პარტიის სახელწოდებასაც არა ერთგზის შეხებია, რაც სრულიად აშკარაა ხსენებული დოკუმენტებიდან (ეს არც არის გასაკვირი, რადგან რევოლუციურ, უღრესად დინამიურ დროში მოვლენები კალეიდოსკოპივით ცვლიდნენ ერთმანეთს. არა თუ თვეების მანძილზე, ახალი ქართული პოლიტიკური პარტიის შექმნის ცდაში რომ გავიდა, არამედ დამფუძნებელი ყრილობის სულ რაღაც ხუთი დღის განმავლობაში (დამემთხვა ოქტომბრის საყოველთაო პოლიტიკურ გაფიცვას), რუსეთის კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტიის მესვეურთ რამდენჯერმე მოუხდათ გადაკეთებინათ თავიანთი პარტიის საპროგრამო დოკუმენტები⁵¹). მივაქციოთ ყურადღება, გვხვდება სამი სხვადასხვა დასახელება: "პროგრესისიტა ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია"; "ავტონომისიტა ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია" და "ქართული კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტია".

ბეჭდური სახით გამოცემულ პროგრამას კი ასე ეწოდება: "საქართველოს დემოკრატია და მისი პროგრამა".

ამ ისტორიულ დოკუმენტს ჩვენ მივაკვლიეთ საქართველოს მეც-

ნიერებათა აკადემიის კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის სიძველეთსაცავში, რის შესახებაც დროულად იხსენიება საზოგადოებრიობას.⁵²

პროგრამა თვალსაჩინო ეროვნულ-დემოკრატიის, საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრის მიხეილ მაჩაბლის ფონდშია დაცული. აღსანიშნავია, რომ იმავე ფონდში ინახება ეროვნულ-დემოკრატიის გამყოფილი საქართველოს ნაციონალური პარტიის პროგრამაც.

მას შემდეგ, რაც პროგრამის ზუსტი სახელწოდება გაირკვა, ხსენებული დოკუმენტის ერთი ეგზემპლარი საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის იშვიათ წიგნთა საცავშიც მოვიძიეთ. აქ იგი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების არქივიდან მოხვედრილა.

ეროვნულ-დემოკრატიის პირველი ბეჭდური პროგრამის აღმოჩენა, მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი მოვლენაა: ჯერ ერთი, — დადასტურდა ექვთიმე თაყაიშვილის, გიორგი გვაზავასა და ალექსანდრე ასათიანის ცნობები, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამა ნამდვილად დაიბეჭდა და მეორეც, — ამიერიდან მკვლევარებს ხელთა აქვთ უტყუარი დოკუმენტური წყარო იმის საილუსტრაციოდ, რომ ეროვნულ-დემოკრატიის მოღვაწეობა საქართველოს სინამდვილეში იწყება არა თებერვლის რევოლუციის შემდგომ, არამედ გაცილებით ადრე — 1905-1906 წლებიდან. პროგრამას გააჩნია ისტორიული ღირებულებაც, როგორც ჩვენი საუკუნის დამდეგის ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულების გამომხატველ დოკუმენტს (რაც შეეხება პარტიის წესდებას, რომელიც თითქოს ასევე დაუბეჭდავთ, — იგი დღემდე მიკვლეული არ არის).

ბეჭდური პროგრამის მიგნებამ სიცხადე შეიტანა ამ საკითხის ირგვლივ წარმოებულ ქართველ მეცნიერთა ზემოთ აღნიშნულ პაექრობაში. საბოლოოდ გაირკვა, რომ 1906 წელს 18-19 იანვარს გაზეთ „ცნობის ფურცლებში“ გამოქვეყნებული პროგრამა, როგორც ეს გამაჟღერებს და ზოგიერთ სხვა მკვლევარს მიაჩნდა, არ არის ილია ჭავჭავაძისეული დოკუმენტი და არც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამა; დადასტურდა, რომ ილია ჭავჭავაძის არქივში პოლიტიკური პარტიის ირგვლივ შემორჩენილი მასალები, როგორც შ.ბადრიძე შენიშნავდა, „განხილვა-დამუშავების პროცესში მყოფი დოკუმენ-

ტებია" და მათ დასრულებული და ჩამოყალიბებული სახე აქვთ. საბოლოო ვარიანტი, რომელიც ბეჭდური სახით გამოცემა სებითად ასახავს ამ დოკუმენტებს, მაგრამ განსხვავდება კიდევ მათგან. უპირველესად იმით, რომ თუ საარქივო დოკუმენტებში ლაპარაკია პოლიტიკური პარტიის შექმნაზე, გამოქვეყნებული პროგრამა ითვალისწინებს საზოგადოების დაარსებას. პროგრამის ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეს საზოგადოება იგივე პოლიტიკური პარტიაა, თავისი ხელმძღვანელი ბიუროთი, წევრების მიერ დადგენილებათა "ხმა-ამოულებლივ" შესრულების მოთხოვნით და სხვ. ამასთან, მომავალი საზოგადოება უნდა იყოს არა ერთი კლასის ან საზოგადოებრივი ფენის წარმომადგენელთა საკრებულო, არამედ ზეკლასიური ორგანიზაცია, განურჩევლად მის წევრთა "სქესისა, წოდებისა და სარწმუნოებისა", რაც სრულად შეესაბამება ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისს.

საზოგადოების სახელწოდებად მის მესვეურთ საბოლოოდ "საქართველოს დემოკრატია" შეურჩევიათ. ამდენად, ეროვნულ-დემოკრატია პროგრამის სათაურში აღარ გვხვდება სიტყვა "ეროვნული". რით უნდა აიხსნას ეს?

ლეგალური მოღვაწეობისათვის გამიზნული ორგანიზაციის სახელწოდებაში ცნება „ეროვნული“ ჩართვა, ჩვენი აზრით, ამ პოლიტიკურ ორგანიზაციას დამატებით მიმზიდველობას ვერ შესძენდა, პირიქით კი შეიძლებოდა მომხდარიყო: გამოირიცხებოდა ყოველგვარი იმედი რუსეთის პროგრესულ ძალებში მოკავშირის და მხარდამჭერის პოვნისა, რომ არაფერი ვთქვათ კონსერვატორული ბანაკის რეაქციაზე, რადგან "ეროვნული" იმხანად სეპარატიზმად აღიქმებოდა. ეს კი მიუღებელი იყო იმპერიის მთლიანობასა და განუყოფლობაზე მეოცნებე რუსეთის ყველა პოლიტიკური პარტიისათვის. არც საქართველოში ჩანდა მომგებიანი პოლიტიკური ორგანიზაციის სახელწოდებაში "ეროვნულზე" აქცენტირება. გასული საუკუნის ბოლოდან ჩენში დამკვიდრებას იწყებს მარქსისტული მსოფლმხედველობა. მისმა მიმდევარმა ბოლშევიკებმა და მენშევიკებმა პროპაგანდის, ძალმომრეობის, ტერორის თუ სხვა გზით შეძლეს საქართველოში სოციალისტურ შეხედულებათა გაბატონება. ამ ძალების ზღვარდაუდებელმა ინტერნაციონალიზმმა საქართველოში იმდენად დაჩრდილა ეროვნული, რომ ამ იდეის ერთგულება და სამსახური საშიშიც კი გახდა.⁵³ ამის შესახებ ქვემოთ ვისაუბრებთ, აქ კი დავსძენთ, რომ მიუხედავად სახელწოდების რამდენჯერმე შეცვლისა, ჩამოყალიბების სტადიაში მყოფი ახალი პოლიტიკური ორგანიზაციის მაგისტრალური ხაზი იყო და დარჩა ეროვნული და დემოკ-

რატოული მსოფლხედვა, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მოწყობის ყველაზე მისაღებ (და მისაღწევ) ფორმად იმხანად ავტონომიას მიიჩნევდა. გ.გვაზავას სიტყვით, "დაპრობილ ერს მეტის თქმა არ შეეძლო".

ეროვნულ-დემოკრატიკა პროგრამა, ჩვენი აზრით, 1906 წ. მარტში უნდა დაბეჭდილიყო. პროგრამის გამოქვეყნება პირველი ნაბიჯი იყო პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნის გზაზე, მაგრამ მომავალი პარტია რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევამდე ვერ ჩამოყალიბდა და, ბუნებრივია, მას არც ამ საკრებულოს არჩევნებში მიუღია მონაწილეობა. "...ინერებით, სახელმწიფო სათათბიროში არჩევნების ხანა კარზე მოგვადგა და ჩვენ კი არაფერი ვიცით, როგორ მოვიქცეთო. განა ჩვენ კი ვიცით! საქმიანობაში ჯერ აქამომდე ჩვენ, ქართველები, რანი ვიყავით და ეხლა ამ არეულ-დარეულობაში რა უნარი უნდა გამოგვეჩინა? ჩვენ აქ ყბედობის მეტი არა ვართ-რა. ცარიელ სიტყვების ნუნვა-გლეჯა გვაქვს და საქმე-კი ღვთის ანაბრად არის მიგდებულიო", — პასუხობდა ილია ჭავჭავაძე გიორგი ჟურულს 1906 წ. 6 მარტს.⁵⁴

რუსეთის I სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნები საქართველოში დაგვიანებით, 1906 წლის მაის-ივნისში, ჩატარდა, მას შემდეგ, რაც 27 აპრილს პეტერბურგში უკვე გაიხსნა სათათბიროს პირველი სხდომა. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ორგანიზაცია არც ამ დროისათვის ჩანს ასპარეზზე, თუმცა ამ მიმართულების წარმომადგენლები უკვე გამოეყვნენ ფედერალისტებს. გ.ლასხიშვილის მოწმობით, 1906 წლის ივნის-ივლისში გამართულ კონფერენციაზე ფაქტიურად სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში განხეთქილება მოხდა, უმეტესად ნაციონალ-დემოკრატიები პარტიიდან გავიდნენ.⁵⁵

ფედერალისტებს კი დაშორდნენ, მაგრამ საკუთარი პარტიის შექმნა ეროვნულ-დემოკრატიებმა საბოლოოდ ვერ დაასრულეს.

რა მოხდა, რატომ ვერ ჩამოყალიბდა ერთიან ორგანიზაციად პარტია, რომლის საპროგრამო დოკუმენტების შედგენაზე სხვებთან ერთად ხანგრძლივად უმუშავნია ილია ჭავჭავაძეს, — ეროვნულ-დემოკრატიული დარაზმულობის "სულის ჩამდგმელსა და აზრის მიმცემს"?

გრიგოლ ვეშაპელი, — ერთ-ერთი თვალსაჩინო წევრი ამ პარტიისა, წერდა: "პოლიტიკური პარტია პიროვნებათა ინდივიდუალური ავტორიტეტით არ იქმნება.

პარტია კრებულია ერთნაირ ინტერესებით და ერთნაირ პოლიტიკურ იდეალებით შეკავშირებულ მოქალაქეთა, რომელიც მიისწრაფვის ერთ და იმავე პოლიტიკურ რეფორმებისაკენ და რომელსაც

ორგანიზაცია აქვს ამ იდეათა მისაღწევად ანდა დასაცველად".⁵⁶
 სწორედ ამგვარი ორგანიზაცია ვერ აღმოჩნდა მტკიცე იმპანდული ეროვნულ-დემოკრატიულ ძალთა შორის. იყო სხვა ხელისშემშლელი ფაქტორიც, რომელზეც გულისტკივილით მიუთითებდა ილია გ. ჟურლისაძემ გაგზავნილ, ზემოთ არა ერთხელ დამონმეულ წერილში: "როგორც იქნა დღეს იბეჭდება... პროგრამა, და თუ კიდევ ხელი არავინ შეგვიშალა, დაიბეჭდებაო". ვის ან რატომ უნდა შეეშალა ხელი პოლიტიკურ პარტიის პროგრამის დაბეჭდვაში, როცა უმაღლესი ხელისუფლება ამის ნებას იძლეოდა?

ამ საკითხის გარკვევისათვის მნიშვნელოვანია არჩილ ჯორჯაძის ერთი წერილი ა. დეკანოზიშვილისადმი, რომელშიც ნათქვამია: "სოც. დემოკრატები ჩვენს წინააღმდეგ ცუდ საშუალებებს ხმარობენ... სოც. დემოკრატ. ხელშია მთელი მოძრაობა. "საქართველოს" ადგილას ჯერ არა გამოსულა რა. ამწყობებს არ გვანებებენ სოც. დემოკრატები. უკრძალავენ ჩვენთვის მუშაობას და გაზეთის საქმე შეფერხდაო"⁵⁷ (ხაზი ჩემია, — ო.ჯ.).

თუკი სოციალ-დემოკრატები სოციალისტ-ფედერალისტებს არ ანებებდნენ გაზეთის გამოცემას, განა გასაკვირი და მოულოდნელი იქნებოდა მათგან ილია ჭავჭავაძისათვის ხელისშემლა? ქართველი სოციალ-დემოკრატები — მემურავლესენიც და მემუციირესენიც — ხომ ილიაში თავიანთ იდეურ მონინააღმდეგეს ხედავდნენ და მისადმი მტრულად იყვნენ განწყობილნი.

ამასვე ადასტურებს ია ეკალაძეც. მოგვიანებით, სოციალისტ-ფედერალისტებთან კამათისას იგი წერდა: "...ჩვენ "ივერიელი" და "ცნობის ფურცლელები" ძალიან დავმორდით ერთმანეთს. "ცნობის ფურცლელები" გასოციალისტდნენ, "ივერიელი" კი იმდენად ცოტანი ვიყავით, რომ ველარ გაუმკლავდით მოზღვავებულს ფიზიკურ ძალას, ესდეკების (სოციალ-დემოკრატების, — ო.ჯ.) დადგენილებისამებრ დავკეტეთ რედაქცია, შევწყვიტეთ გაზეთ "ივერიის" გამოცემა და გულის ტკივილით დავიფანტენით".⁵⁹ სხვა წერილში იგივე ია ეკალაძე აღნიშნავდა: "...რომ თუ მაშინდელ "ცნობის ფურცლელებს" და ახლანდელ "სახალხოელებს" (იგივე ფედერალისტებს, — ო.ჯ.) ისევე ერთგულად დაეცვათ ილია, როგორის ერთგულებითაც სდევნიდნენ მას "მოგზაური" და ზოგიერთი დასელი, ილიას ბუზსაც ვერავინ აუფრენდა... არამც თუ "სოციალისტი სახალხოელები", თვით მაშინდელი ეროვნულ-დემოკრატებიც კი შიშის ზარმა აიტანა" და თუ არა ზოგიერთების დაჟინებითი მოთხოვნა, თვით ილიასეულ "ივერიაშიც" კი ადგილს არ აძლევდნენ ილიას შესანიშნავ პასუხს: "ნუ თუს?"⁶⁰

ა.ჯორჯაძის საყურადღებო ცნობას ადასტურებს ფრანგმენტი გ.ჟურულის მოგონებიდან. გ.ჟურულის სიტყვითაც, "ცხრაასხუთმეტიან ხანებში ქართული ნაციონალური წრეები მარქსისტ რევოლუციონერთა ტერორის ქვეშ იმყოფებოდნენ".⁵⁸ ამ მოვლენის თავისებურ ფსიქოლოგიურ ახსნას ცდილობს სამსონ ფირცხალავა. "იმ წლებში, — წერს პუბლიცისტი თავის მოგონებებში, — დაავადმყოფებული ვიყავით "მემარცხენეობით", ვფიქრობდით, რომ აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას დავუფლეთ და მტრად მიგვაჩნდა ყველა, ვინც რაიმე ნუნს სდებდა ჩვენს სიტყვას და საქმეს... უნდა გამოგვეჩინა ტოლერობა. განსაკუთრებით ეს უნდა ითქვას ი.ჭავჭავაძის შესახებ".⁶¹

იმ მიზეზთა ერთობლიობაში, რომელთაც გააძნელებს და გააჭიანურებს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ჩამოყალიბება, ერთ გარემოებასაც უნდა მიექცეს ყურადღება: საქმე ისაა, რომ თვით ეროვნულ პოზიციაზე მყარად მდგარ მოღვაწეთა შორისაც ჯერ კიდევ არ იყო შეხედულებათა ერთიანობა. ილია თავისი წლების სიმალლიდან, ცხოვრებისეული ღრმა გამოცდილებით და პოლიტიკაში რეალისტური ხედვით უმზერდა მომავალს, ახალგაზრდები კი უფრო მეტ მაქსიმალიზმს იჩენდნენ. როგორც ჩანს, გარკვეულად ამზანაც გააძნელა შეკავშირება. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ თბილისში გამომავალი რუსული გაზეთი 1906 წლის აპრილში შენიშნავდა: "საქართველოს ავტონომიის გულწრფელი და მგზნებარე მომხრე ი.ჭავჭავაძე არც ერთ პოლიტიკურ პარტიას არ ეკუთვნის და ახლა იგი სრულიად მარტო დგასო".⁶² რა იყო ამ სიმარტოვის მიზეზი?

აღსაბამიანი წერს: "მესამოციანთა გაჭალარავებული თაობა ქუჩაში გატანილი ბრძოლისათვის ვერ გამოდგებოდა. ახდელ ბრძოლაში ჩაბმა... ვერ გამოიღებდა სასურველ ნაყოფს, ის მხოლოდ გააღიზიანებდა რევოლუციურ ფსიქოზით შეპყრობილ წრეებს. ამის გამო მესამოციანთა წრე თავის დანესებულებებს უბრუნდება და იქ განაგრძობს ეროვნული საქმის დაცვას და პატრონობას".⁶³ მართლაც, ილიამ და მისმა თანამებრძოლებმა XIX ს. 60-იანი წლებიდან საკუთარი მხრებით ზიდეს ერის დაცემული ვინაობის აღდგენისა და ეროვნული კონსოლიდაციის მთელი სიმძიმე. შემდგომი თაობა ახალგაზრდობისა, მართალია, ილიას, აკაკის და სხვა თერგდალეულთა სულიერ მემკვიდრეობაზე აღიზარდა, მაგრამ "ცხოვრების ფერისცვალების" გავლენით, 80-90-იანი წლებიდან თანდათან გამოეთიშა მასწავლებელთა ბანაკს, "ეძიებდა ჭეშმარიტებას თავისი გზით და ამ ძიებაში ახალ დასებსა თუ პოლიტიკურ პარტიებში იწყებდა გაერთიანებას".⁶⁴ "ახალი თაობის დიდი ნაწილი... უკიდურეს რევოლუციონურ პარტიებს ჰყავთ თავის რიგებში მოქცეული; ამის

გამო დიდი ილიას ეს უკანასკნელი გამონყება (პარტიის დაარსება, — ო.ჯ.) ვერ ჰპოულობს ღირსეულ განაღდებას მის სიცოცხლეში და მომავალ თაობებს რჩება, როგორც ამ უდიდესი ქართველის უკანასკნელი სურვილი და წმინდა ანდერძი".⁶⁵

უცხოეთში მოღვაწე ჩვენი თანამემამულის კ.ინასარიძის აზრით: "უბადრუკია იმის მტკიცება, რომ ილიამ პოლიტიკური პარტიის დაარსება ვერ მოახსნო. ეს მას არ შეეძლო, რადგან მთელი ერის შერიგებას ცდილობდა... ამგვარად კი პოლიტიკური მოღვაწეობა შეუძლებელია".⁶⁶

კ.ინასარიძის ეს თვალსაზრისი არ გაიზიარა ასევე უცხოეთში მცხოვრებმა, ძველი თაობის ეროვნულ-დემოკრატთა ერთ-ერთმა უკანასკნელმა წარმომადგენელმა მ.ქავთარაძემ. მისი სიტყვით, კ.ინასარიძის სახით მარქსისტი ლაპარაკობს. "განსაკუთრებულ გასაჭირს ხანაში, — წერს მ.ქავთარაძე, — როგორშიაც დაპყრობილი საქართველო იყო, ეროვნული თავისუფლებისათვის მებრძოლი ყველა მოღვაწე მთელ ერს მიმართავს. უკანასკნელი მაგალითი დე გოლი იყო. მას თავისი მოძრაობისათვის საფრანგეთის მხოლოდ ერთი რომელიმე კლასი არ მოუწოდებია, — არამედ ყველა".⁶⁷

ასეთსავე პოზიციას იცავდნენ ქართველი ეროვნულ-დემოკრატები თავიანთი პარტიის დაარსების მომენტშიც. მათი შეხედულებით, "იქ, სადაც ეროვნული სახელმწიფოებრიობა არ არის, მის მაგივრობას ეროვნული და დემოკრატიული თვალსაზრისით აღჭურვილი პარტია ეწევა. ეროვნული პარტია ვერ გაჰყვება მარტო ერთი კლასის ინტერესით ნაკარნახებ პოლიტიკას. უსახელმწიფო ერის პოლიტიკური ვითარება იმას ითხოვს, რომ ეროვნულ დემოკრატიის შემადგენელ კლასთა ინტერესებს შორის მოინახოს ერთი სწორი მომქმედი ხაზი. ეროვნული პოლიტიკის კომპასი ის არის, რომ მაქსიმუმი იქმნას მიღწეული როგორც ნაციონალ-პოლიტიკურ უფლებათა სფეროში, ისე ხალხის ქონებრივ-კულტურული მდგომარეობის განმტკიცების საქმეში".⁶⁸

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის შექმნის დამაბრკოლებელ გარემოებათა შორის ანგარიში უნდა გაენიოს იმ ფაქტორსაც, რომელზედაც ჯერ კიდევ 1908 წელს მიუთითებდა ყოველკვირეული გაზეთი "შრომა". კითხვაზე, თუ რატომ არ არსებობს საქართველოში ნაციონალურ-დემოკრატიული პარტია, — გაზეთი თავის მოწინავეში პასუხობდა: "იმიტომ, რომ ჩვენში არ არსებობს, ან და თუ არსებობს, მეტათ სუსტია ისეთი ელემენტები, რომელსაც შეეძლოს თავი მოიყაროს ამ დროშის ქვეშ... ჩვენი ინტელიგენტების დიდი უმეტესობა თავისუფალი ხელობის კაცები არიან: ადვოკატები, აქი-

მები და სხვ. ჩვენში არ არის არც ერთი ადვოკატი, რომელიც ქონებ-
 რივით ღონიერი იყოს. ...უმეტესი ნაწილი... ლატაკია, ლარია, დედა
 ური ლუკმის მადიებელი. ასეთი ელემენტებისაგან შედგენილი მარ-
 ტია ვერ გამოდგება საკუთრებისა და მასზედ აგებულის ბურჟუაზი-
 ული წყობილების ფსიხიკურათ მედგარი დამცველი".⁶⁹

როგორც დავინახეთ, ახალი, ეროვნული პარტიის შექმნას ცხრა-
 ასიანი წლების საქართველოში წინ მრავალი დაბრკოლება გადაე-
 ლობა. ეროვნულ-დემოკრატიკა პირველი ცდა ორგანიზაციულად ჩა-
 მოყალიბებინათ თავიანთი პოლიტიკური პარტია, უშედეგოდ დამ-
 თავრდა. ილიას ვერაგულმა მკვლელობამ კიდევ უფრო შორს გადას-
 წია ამ განზრახვის ხორცშესხმა.

მართალია, პოლიტიკურ პარტიად ვერ ჩამოყალიბდნენ, მაგრამ
 ქართველ ეროვნულ-დემოკრატებს საქმიანობა არ შეუწყვეტიათ.
 ისინი აქტიურად ჩაებნენ სამშობლოს განთავისუფლებისათვის
 ბრძოლაში და სხვებთან ერთად შეამზადეს ის ნიადაგი, რომელზე-
 დაც 1918 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობა აღმოცენდა.

საქართველოს დემოკრატია და მისი პროგრამა

17 ოქტომბრის მანიფესტით თუმცა გამოცხადებულია რუსეთის იმპერიის მკვიდრთათვის ზოგიერთი უფლებანი (მართლნი), რომელთა საფუძვლად უდევთ თავისუფლება სიტყვის, ბეჭდურ მწერლობის, კრებების, გაფიცვის (აკვეთის) და აგრეთვე ხელშეუხებლობა ადამიანისა და ბინა-სადგურისა, მაგრამ ეგ თავისუფლებანი არა საკმაოდ შეეფერებიან, არა საკმაოდ აკმაყოფილებენ მოთხოვნილებას როგორც ჩვენის ერის, ისეც რუსეთის უკეთეს და დანიანურებულ ნაწილისას.

უკეთესმა ნაწილმა მწერლობისამ ჩვენშიაც და რუსეთშიაც უკვე აღნიშნა, რომ 17 ოქტომბრის შემდეგაც ბევრი რამ დარჩა განუსაზღვრელი, გამოურკვეველი, უთქმელი. მაგალითებრ, ერთის სიტყვიტაც ხსენებულნი არ არიან ძირითადნი საკითხნი მინისტრთა პასუხის მგებლობისა, საოყველთაო საარჩევნო უფლებისა, პეტიციების და რეფერენდუმის ნება-რთვისა, თვით იურიდიული სახელ-წოდებაც კი არ არის ნახსენები იმ წეს წყობილებისა, რომლის შემოღებაც მანიფესტს სახეში აქვს. ყოველივე ეს ზეპირ-სიტყვიტაც და ბეჭდვიტაც უკვე აღნიშნულია და გამოქვეყნებული ყველგან, საცა ამის შემთხვევა ყოფილა.

გარდა ყოველ ამისა, არ არის ნაჩვენები არავითარი ნიშანი, არ არის დასახელებული არავითარი გარანტია იმისი, რომ ეგ უფლებანი, ამ შეკვეცილ და გამოურკვეველ სახით მაინც, დაეკუთნებათ მკვიდრთა სამუდამოდ და შეურყეველად. მანიფესტი წარმოადგენს მარტო ქადილს და დაპირებას, რადგანაც ერთის სიტყვიტაც არ იხსენიებს იმ ზომებს, რომელთა ძალიტაც უნდა განხორციელდნენ და ცხოვრებაში დამკვიდრდნენ გამოცხადებულნი უფლებანი.

ეს ნებითი თუ უნებლიეთი ნაკლი, მისის უკეთესის აზრით რომ ავხსნათ, უნდა ვიფიქროთ, რომ საქმე გამოცხადებულ უფლებათა და გარანტია მათის დადგენისა და განმტკიცებისა, ვითარცა სამუდამო შეურყეველ კანონისა, ჯერ კიდევ შორს არის; რომ ერთიც და მეორეც უნდა გახდეს საგნად წარმომადგენელთა პირველ კრებულისა, იქნება იგი დამფუძნებლობითი საკრებულო, თუ კანონ-მდებლობითი.

ხოლო ამა თუ იმა სახის წარმომადგენლობითის საკრებულოს მონვევა, თუ სულაც არა, ეგრე მალე მაინც მოსალოდნელია და უკვე ფეხ-ადგმულს რეაქციას შეუძლიან უფრო მეტად შეხვედნენ ხოს დრო საკრებულოს მონვევისა. ცხოვრება-კი არ იცდის და თითქმის ყოველ საათს გვიჩენს სხვადასხვა ახალს საქიროებას, სხვადასხვა ახალს საქმეს, რომელთაც თუ დაუყოვნებლივ და თავის დროზე წამალი არ მიეწოდა, შესაფერი გზა არ მიეცა, შესაფერი განაჩენი არ დაედვა, შეუძლებელი-ღაა მოსვენებული და მშვიდობიანი ცხოვრება ჩვენის სამშობლოსი.

ამკარაა, მთავრობა ულონოა გასწვდეს დღევანდელ რთულ ვითარების სიგძე-სიგანეს. ამის გამო არამც თუ დღე-მუდამ ტოკვასა და რყევაშია ხან აქეთ და ხან იქით, არამედ სხვადასხვა მიზეზებს იდებს, რომ არა ჰქმნას ის, რაც დაუყოვნებლივ საქიროა. იგი ყოველ ღონისძიებას ჰხმარობს, როგორმე თავი მოარიდოს, თავიდან აიციდინოს თავისი უუნმინდაესი მოვალეობა, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ დაუყოვნებლივ მოიწვიოს ერის წარმომადგენლობა, როგორც ამას სამართლიანად ითხოვს რუსეთის უკეთესი და დანინაურებული ნაწილი. ამ მონვევის ლოდინში ჩვენ, ქართველებს, როგორც სხვათა რუსეთის მკვიდრთაც, შეუძლებელი-ღა გაგვიხდა ავიტანოთ ეხლანდელი ჩვენი ყოფა-ცხოვრება. ჩვენ უნდა დიდის გონებით ჩავუფიქრდეთ ჩვენს მომავალს სვე-ბედსა და ამ სვე-ბედისათვის ზრუნვას, საცდელს და შრომას მთელის ჩვენის სულით და გულით შევუდგეთ.

ამას ითხოვს არამც თუ მარტო ჩვენი მამულის-შვილობა, არამედ ბუნებური, ყოველ სულიერთათვის გაჩენის დღიდანვე თან-დაყოლილი, გრძნობა თვით-ხსნისა, თვით-დაცვისა ყოველი განსაცდელისაგან. ამ გრძნობის ბრძანებლობა გვაიძულებს აღმოვაჩინოთ და ვიხმაროთ ყოველივე ღონისძიება, რათა ჩვენი მრავალ-ტანჯული სამშობლო დავიხსნათ შფოთისა და სისხლის ღვრისაგან, რომელიც ასე საშინლად, ასე გაურჩევლად ცოდვა-მადლისა დღეს უკვე გადაგვხდა და რომელსაც კვლავაც გვიქადაიან ხალულნი და არა-ხილულნი განსაცდელნი, წარმომდგარნი იმისგან, რომ ფიალა ერის მრავალ მოთმინებისა უკვე აღივსო და განწირულების დღე დადგა.

ჯერ პირველ, იმის შიშით, რომ უეცრად და მოუშზადებლად არ მოგვასწროს ამა თუ იმ ვითარებამ დღევანდელ თუ ხვალინდელ დღისამ, უცაბედად არ შეგვემთხვას ესა თუ ის განსაცდელი, რომელსაც-კი მოგვივლენს დღევანდელი დიადი მოძრაობა, მეორე, რომ გამოვარკვიოთ და აღვნიშნოთ იგი ზომები და ღონისძიებანი, რომელთაც ძალუძთ ჩამოაგდონ ჩვენს ქვეყანაში სულთ-შეუხუთავი წეს-რიგი, მშვიდობა და მოსვენებული ცხოვრება, და მესამე, რომ გამოვარკვიოთ მომავლისათვის იგი დედა აზრნი, რომელნიც საქმე-

თა მსვლელობის მიხედვით სახელმძღვანელოდ და საქადაგებლად უნდა ვიქონიოთ, რომელნიც უნდა გავავრცელოთ, დავიცვათ, სარჩული და მომზრეობა გავუწიოთ სიტყვით და საქმით, საცა-კმდროდაჟამი მოითხოვს, საჭიროა: 1) დაეაარსოთ საზოგადოება, რომელსაც სახელად ერქმევა "საქართველოს დემოკრატია".

2) ქვემოთე ამასთან ჩართული პროგრამმა მივილოთ "საქართველოს დემოკრატიის" პროგრამამად.

3) დაიბეჭდოს ეს პროგრამმა როგორც გაზეთებში, ისე ცალკე ბროშურებად და ამ სახით გამოცხადებულ იქნას საყოველთაო საუწყებლად.

4) პროგრამას ჩაერთოს თხოვნა, რომ ვინც თანაზიარი იქმნება ამ პროგრამისა, ყველა იგინი, განურჩევლად სქესისა, წოდებისა და სარწმუნოებისა, მოემზრონ ხსენებულ საზოგადოებას და ჩაენერონ მისდა წევრად, იმ პირობით, რომ ყოველს კანონიერს დადგენილებას ამ საზოგადოებისას ხმა-ამოუღებლივ დაემორჩილება.

5) როცა ამ სახით წევრთა რიცხვი ავა ასს კაცამდე, მაშინ მოხდება წევრთა საზოგადო კრება ბიუროს ამოსარჩევად, მოქმედების წეს-რიგის დასადგენად და თვით პროგრამის შესასწორებლად და შესავსებლად, თუ ეს საჭიროდ დანახულ იქნება.

6) არსებითი მოვალეობა "საქართველოს დემოკრატიისა" იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენი ან დაქსაქსული ძალ-ლონე შევაერთოთ, რათა ერთობის და ერთსულობის მთელის ძლიერებითა ყოველივე საცდელი და შრომა მივმართოთ იმ წმინდა საქმეს, რომ საქართველოს ერის ცხოვრებაში განხორციელდნენ, როგორც იგი სადღევანდელო საქმენი, რომელნიც არიან აღნიშნულნი "საქართველოს დემოკრატიის" პროგრამაში, ისეც იგი დედა-აზრნი და თავისუფლებანი, რომელნიც შეადგენენ საგანს და არსებას დღევანდელ დიდ ისტორიულ დღისას და განმათავისუფლებელ მოძრაობისას.

1) სრული პოლიტიკური ამნისტია.

2) გაუქმება იმა კანონების, ბრძანებების, ცირკულიარების და ერთობ ცხადლივ და ფარულ განკარგულებების, რომელნიც შეეხებიან საქართველოს მართვა-გამგეობას და რომელნიც მიმართულნი არიან აქაურ მკვიდრთა უფლებათა შესაზღუდავად და რომელნიც აქაურ მკვიდრთა გზას უღობავს სახელმწიფო სამსახურისას ამიერკავკასიაში, და გათანასწორება მათი რუსებთან სამსახურის უფლებასა და უპირატესობაში.

3) გაუქმება საპოლიციო ("სტრაჟნიკების") მწყობრისა, რომელნიც შემოღებულ იქმნა ჩვენს მხარეში თ-დ გოლიცინის დროს.

4) აღდგენა იმ წესისა, რომლის ძალითაც საქართველოს მკვიდრნი, განურჩევლად მოდგმისა და სარწმუნოებისა, სამხედრო ბეგარას იხდიდნენ აქავ, ამიერკავკასიის საზღვრებში.

5) ცოდნა ქართულის ენისა სავალდებულოდ იქმნას დაწესებული ყოველ კაცისათვის, რომელიც-კი მსახურობს საქართველოს საზღვრებს შორის იმ სახელმწიფო და საზოგადოებრივ სამართველოებში, რომელთაც, მათდა სამსახურის საქროებისამებრ, პირდაპირ აქაურ მკვიდრთანა აქვთ საქმე.

შენიშვნა: ერთობ ყველა სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებაში მოსამსახურე მოხელემ უნდა იცოდეს იმ ადგილის ენა, საცა მსახურობს.

6) ხელშეუხლებლობა ადამიანისა და ბინა-სადგურისა, თავისუფლება სარწმუნოებისა, სიტყვისა, ბეჭდურ-მწერლობისა, შეკრებისა, ამხანაგობისა, კავშირისა და გაფიცვისა (აკვეთისა).

7) ქონებრივი, მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური თანასწორობა დედა და მამა-კაცისა.

8) პასუხის-გება თანამდებობის პირთა, რა დაწესებულებაში გინდ მსახურობდნენ, უმაღლესი დაწესებულება იქმნება, თუ უმცირესი, სასამართლოს წინაშე საზოგადო განსამართლების წესრიგით.

9) მიღებულ იქმნას საქართველოს საზღვრებს შორის, სახელმწიფო რუსულ ენასთან, ქართული ენა ენად სკოლისა, სასამართლოსამსაჯავროსი, ადმინისტრაციის, პოლიციის და სახელმწიფო და საზოგადოებათა დაწესებულებისა.

შენიშვნა: ყოველ ეროვნებას საქართველოს საზღვრებში უნდა დაეკუთნოს უფლება: იქონიოს თავისი საკუთარი სკოლა და ამისთანა სკოლაში იხმაროს თავისი დედა ენა, დაეკუთნოს აგრეთვე უფლება ყოველ ცალკე ეროვნებას, იხმაროს დედა-ენა ყოველ დაწესებულება-

ში იმ პროვინციაში, სადა იგი ეროვნება აღემატება სხვებს რიცხვით.

10) დამოუკიდებლობა სამართლისა, სამსაჯულოსი და მესამართლეთე-მსაჯულებისა. დათხოვნა და გადაყენება სამსახურიდან მართლეთე-მსაჯულებისა მარტო სასამართლოს განკითხვით და განაჩენითა და არა სხვა რაიმე განკარგულებითა.

11) დაყოფა უფრო წვრილ-წვრილად მომრიგებელ მოსამართლეთა სახელქვეითო ადგილებისა, რათა სამართალი დაუახლოვდეს მკვიდრთა.

12) დანესება ნაფიცთა მსაჯულებისა და არჩევანი მოსამართლეთე-მსაჯულებისა და მათის კრებების დანესება.

13) ძირითადი ცვლილება საერთო განათლების საქმისა, რათა სკოლა და ერთობ სასწავლებელნი განთავისუფლებულ იქმნენ პოლიტიკის სამსახურობისაგან და მარტო განათლების და აღზრდის საქმეზე იყვნენ მიმართულნი.

14) დანესება საყოველთაო სავალდებულო პირველ-დანყებითის სწავლებისა უსასყიდლოდ.

15) დადგენა იმისი, რომ ფართო უფლება ჰქონდეს ყოველ საქართველოს საზღვრებში მცხოვრებელს ცალკე კაცს განურჩევლად სქესისა, მოდგმისა და სარწმუნოებისა გაალოს სკოლა და სასწავლებელი, გამოსცეს გაზეთი, ჟურნალი და სხვა დრო-გამოშვებითი გამოცემანი, აგრეთვე იქონიოს ყოველგვარი სავაჭრო და ყოველგვარი სასაწარმოო საქმე და ყოველ შემოსხენებულ საგნებისათვის საჭირო იყოს მხოლოდ განცხადება და არა ნებართვის აღება.

16) დაფუძნება საქართველოში უნივერსიტეტისა და უმაღლეს სპეციალურ სასწავლებლისა.

17) გაუქმება წოდებრივის ყოველ უპირატესობისა და მოსპობა და აღმოფხვრა ბატონ-ყმობის ყოველ გვარ ნაშთისა.

18) საკუთრებად დაემტკიცოთ დროებით ვალდებულ გლეხთა მათი საკომლოები (НАДЕЛЫ), ხიზნებსაც დაენიშნოთ სივრცე საკომლოებისა და საკუთრებად დაემტკიცოთ. როგორც დროებით ვალდებულთა საკომლოები, აგრეთვე ხიზნებისაც სახელმწიფომ უნდა გამოისყიდოს კერძო მემამულეთაგან თავისის საკუთარის სასყიდელითა ასე, რომ სასყიდელი ვალად არ დაედოთ გლეხებს.

19) შევესოთ ყოველ მიწის მომქმედთა ნაკლებობა მიწად-მფლობელობისა ხაზინის, საუფლისწულო და საეკლესიო თავისუფალ მამულებიდან, აგრეთვე კერძოდ-მფლობელთა მიწებიდან, რომელნიც უნდა გამოისყიდოს ხაზინამ თავისი საკუთარის სასყიდელით გლეხთა დაუვალეზლად და დაურიგდეს განსაკუთრებით მარტო საქართველოს მკვიდრთა განურჩევლად წოდებისა, სარწმუნოებისა და მოდგმისა.

20) დაერთოს გლეხებს ნება და დაემტკიცოთ უფლება იხმარონ

სახაზინო ტყეები და საძოვრები, საცა კი ხელი მოუწვდებათ.

21) დაემტკიცოთ საქართველოს ბინადარ-მკვიდრთა, განურჩევლად წოდებისა, სარწმუნოებისა და მოდგმისა, განსაკუთრებით უფლება დასახლებისა და დაბინავებისა საქართველოს თავისუფალ მამულებში და ამაების განხორციელებისათვის საჭირო შეღავათი და შემწეობა მიეცეთ.

22) განკარგება ფაბრიკის, ქარხნების და სხვა საწარმოო საქმის მუშათა ყოფა-ცხოვრებისა თანახმად იმისა, რასაც ეხლანდელი მეცნიერება და ვითარება თხოულობს, დადგინება სახელმწიფო საჯალდებულო საზღვეულობისა, როცა მუშას უბედურება რამ შემთხვევა მუშაობაში, ან სიბერეში ჩავარდება, ან სნეულობა რამ ეწვევა; დაწესება გაფიცვის, კავშირის, ამხანაგობის და კრებების თავისუფლებისა, შემოკლება სამუშაო დღისა და მომატება გასამსჯელოსი რამოდენადაც შესაძლოა.

23) შემოღება ერობისა (სოფლობისა) და შეცვლა საქალაქო წესდებისა იმისდა მიხედვით, რომ დაწესებულ იქმნას საყოველთაო საარჩევნო უფლება ერთის და მეორისათვისაც.

24) შეერთება ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებისა, ბათომის მზარენი, სოხუმის და ზაქათალის ოლქებისა ერთ ცენტრალურ საქართველოს ერობად ისე, რომ ამ საერთო ერობის გარდა დასახლებულ ადგილებში დაარსებულ იქმნას ცოტად თუ ბევრად წვრილ-წვრილნი ერობანიც.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა . საერთო საქართველოს ცენტრალური ერობა უნდა იყოს ტფილისში.

25) განახლება ივერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის უფლებისა და აღდგენა მცხეთა-ივერიის ქათალიკოსობისა საქართველოს ადრინდელ საზღვრებ შორის * ქათალიკოსის მეთაურობით, რომელიც უნდა ამორჩეულ იქმნას უკვე ყოფილ წესისამებრ და დამტკიცებულ უშუალოდ მთავრობის მიერ.

26) აღდგენა იმა წესისა, რომ არქიელები და სამღვთო საეკლესიო მსახურნი ამორჩეულ იქმნან.

27) მიეცეს საქართველოს, რომელიც შეაგენს ყოვლად განუმორებელ ნაწილს რუსეთის სახელმწიფოსას და რომელმაც თავისის ნება-ყოფლობით თავისი სვე-ბედი შეუერთა რუსეთის სვე-ბედსა, ავტონომიური მმართველობა მეთაურობით წარმომადგენლობითის კრებულისა. ეს კრებული უნდა არჩეულ იქმნას ყოველ საქართველოს მცხოვრებთაგან განურჩევლად წოდებისა, სქესისა, სარწმუნოებისა და მოდგმისა.

* საქართველოს საზღვრებშია: ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიები, ბათომის და სოხუმის მზარენი და ზაქათალის ოლქი

28) საქართველოს ავტონომიურ მართველობას ექვემდებარე მხოლოდ საქართველოს შინაურ საქმიანობათა წრის საქმენი და ამ საქმეთათვის კანონმდებლობა და გამგეობა. იგი ვერ შეესაბამება ვერც მხედრობას, ვერც ფლოტს, ვერც საგარეო საქმეთა სახელმწიფო პოლიტიკას, ვერც საერთო იმპერიის საფინანსო საქმეებს.

29) წესიერად მოქმედებს თუ არა საქართველოს ადგილობრივი წარმომადგენლობითი კრებული, ამისი ზედამხველობა ეკუთნება აქაურ უმაღლეს მმართველს. თუ ვინიცობაა კრებულს და მმართველს ამის გამო რაიმე სადაოდ და საჰოარაოდ გაუხდათ და ერთმანეთში ვერ მორიგდნენ, საქმე საბოლოოდ გადასაწყვეტად უნდა გარდაეცეს სამსაჯულოს.

30) რაც შესაძლოა, მალე მოწვეულ იქმნას საერთო იმპერიის წარმომადგენლობითი კრებული, დამფუძნებელი საკრებულო იქმნება, თუ კანონ-მდებლობითი დამფუძნებელ საკრებულოს უფლებიანი, ამორჩეული საყოველთაო, თანასწორ, პირდაპირ და ფარულ არჩევნითა.

У истоков Национально-демократической партии Грузии

Резюме

В спектре политических организаций первой четверти XX века, особое место занимает Национал-демократическая партия Грузии, внесшая значительный вклад в борьбу за свободу и независимость нашего государства. Однако процесс формирования этой партии растянулся во времени.

В годы первой русской революции была неудавшаяся попытка создания НДП, в разработке основополагающей программы, которой активное участие принимал выдающийся деятель национально-освободительного движения Грузии Илья Чавчавадзе.

Автор первым обнаружил печатный текст этой программы, который в виде приложения включен в предлагаемое исследование. В работе также рассматриваются причины, помешавшие формированию независимой Национал-демократической партии в 1905-1906 годах.

At the Very Beginning of Founding the National-Democratic Party of Georgia

Summary

The National-Democratic Party occupies a distinguished place in the struggle for freedom of Georgia, which was crowned by the restoration of state independence on the 26th of May, 1918.

The process of the formation of this political organisation lasted more than ten years.

During the years of the first Russian revolution there was an unsuccessful attempt to establish a national-democratic party. In working out the fundamental programme of the party together with others Iliia Chavchavadze also participated.

The author of the present work was the first to find the printed text of the programme, which is attached as an appendix to the present work. It also covers the reasons which prevented the national-democrats from forming as an independent party in 1905-1906.

1. ქართველი პოეტის მკვლევლები, "ნიშადური", 1908 წ., 10 მარტი.
2. ალ.ასათიანი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (1917-1937 წწ.), "ქართული მწერლობა", 1990 წ., N3, გვ.85.
3. "პატარა გაზეთი", 1906 წ., 7 მარტი.
4. გ.ლასხიშვილი, მემუარები, თბ. 1992 წ. გვ.200.
5. ისევ სახელმწიფო სათათბიროზე, "ცნობის ფურცელი". 1906 წ., 5 მარტი.
6. კ.ა., შავი დღეები, "ივერია", 1906 წ., 5 მარტი.
7. ამ დოკუმენტს ადრესატამდე არ მიუღწევია. შინაგან საქმეთა სამინისტროს შეუძლებლად მოუჩვენია ქართველ თავად-აზნაურთა ადრესის იმპერატორისათვის წარდგენა.
8. კ.აბაშიძე, დიდებული მოძღვარი, "ისარი", 1907 წ., 20 სექტემბერი.
9. "ივერია", 1905 წ. 2, აპრილი.
10. მ.ბოლქვაძე, ახლო წარსულიდან, "განათლება", 1908 წ., N3-4, გვ. 113-114.
11. იქვე, გვ. 119.
12. "საქართველო", 1905 წ., N24.
13. დაიბეჭდა პარიზში გამომავალ ემიგრანტულ ჟურნალ "ქართლოსში" 1937 წელს, იხ. გ.შარაძე, საქართველოს მზე და სიყვარული ალბიონის კუნძულზე, თბ. 1986 წ., გვ. 154-204.
14. იქვე, გვ. 198.
15. ფ.ვოგოჩიაშვილი, არჩევნების წინ, "ივერია", 1906 წ., 23 აპრილი.
16. "Кавказское утро", 1906 г, 28 февраля (გამოდიოდა გაზ. "Возраждение"-ს ნაცვლად).
17. ახალი ქართული პარტია, "ცნობის ფურცელი", 1906 წ., 1 მარტი.
18. ნაცნობი, საკვირაო საუბარი, "პატარა გაზეთი", 1906 წ., 5 მარტი.
19. დ.შველიძე, პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში. ფედერალისტები, თბ. 1993 წ., გვ. 206.
20. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, საქ. N700, ფურც.5. შეადარე, "თბილისი", 1989 წ., 25 მაისი.
21. პავლე იოსების ძე თუმანიშვილი, "მოძღვარი", 1990 წ. 22 აპრილი.
22. ივ.ზურაბიშვილი, კარგ ქართველთა ხსოვნისათვის, პარიზი, 1962 წ., გვ. 14-15.
23. ალ.ასათიანი, ძველი და ახალი მემკვიდრეობა, ნიგნი I, ვალანტი-ნეი, 1928 წ., გვ. 124-125. შეადარე, "მაცნე", ისტორიის სერია, 1987 წ., N3, გვ.40.

24. გ.შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, 2, თბ. 1993 წ., გვ.127.
25. სპ.კეძია, ილია ჭავჭავაძე (ერთი თვალის გადავლებით), კონსტანტინე პოლიანი, თბ. 1993 წ., გვ.32.
- ბულში: ილია ჭავჭავაძე, პარიზი, 1988 წ., გვ.32.
26. გ.გვაზავა, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, პარიზი, 1928 წ., გვ.17. შეადარე "კომუნისტი", 1990 წ., 16 სექტემბერი.
27. პ.რატიანი, ილია ჭავჭავაძე. ფილოსოფიური და სოციალ-პოლიტიკური შეხედულებანი, თბ. 1954 წ., გვ. 304-316. ამ წიგნის პირველი გამოცემა ჩვენთვის საინტერესო პუბლიკაციას არ შეიცავდა.
28. ვ.აბაშმაძე, სოციალური და ეროვნული ჩაგვრისაგან განთავისუფლების ნათელი პროგრამა, "ცისკარი", 1985 წ., N12, გვ. 136-143.
29. ვ.აბაშმაძე, ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლა, "დროშა", 1986 წ., N11, გვ.12.
30. შ.ბადრიძე, ფრთხილად, დიდი ილია! "კომუნისტი", 1988 წ., 17 იანვარი.
31. Г.Мамулия, о политическом идеале Ильи Чавчавадзе, "Литературная Грузия", 1987 г. N10, стр. 55-87.
32. გ.მამულია, ილია ჭავჭავაძე და ქართველ ავტონომისტთა კონსტიტუციონალ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამა, "მაცნე", ისტორიის სერია, 1987 წ., N3. გვ. 40-60; მისივე მსგავსი სათაურის წერილი, "განთიადი", 1987 წ., N6, გვ. 161-187.
33. შ.ბადრიძე, დასახ. სტატია.
34. ლ.ალექსიძე, პრაქტიკული გზების ძიებაში, "კომუნისტი", 1988 წ., 16 ივლისი; მისივე ისტორიული სინამდვილე მხოლოდ ჭეშმარიტ ფაქტებს შეიძლება ეყრდნობოდეს, "ლიტერატურული საქართველო", 1990 წ., 16 მარტი; მისივე, პასუხი ოპონენტს, "ლიტერატურული საქართველო", 1990 წ., 15 ივნისი.
35. გ.შარაძე, ფაქტი და სინამდვილე. "კომუნისტი", 1988 წ., 31 აგვისტო; მისივე, ილია ჭავჭავაძე, ფოტომატიანე, წიგნი 2, თბ. 1990 წ., გვ. 224-272.
36. გ.მამულია დიდი ილია და ამაო სიფრთხილე, „კომუნისტი“, 1988 წ., 7 აპრილი; მისივე ილია ჭავჭავაძე და 1905-1906 წლების ეროვნულ-დემოკრატიული მოძრაობა საქართველოში, "ლიტერატურული საქართველო", 1989 წ., 27 იანვარი. ვ.აბაშმაძე, ილია ჭავჭავაძე — სახელმწიფოსა და სამართლის პრობლემები, თბ. 1987 წ.; მისივე, უსათაურო წერილი, "ლიტერატურული საქართველო", 1990 წ., 15 ივნისი.
37. ილიას სამრეკლო, თბ. 1987 წ., გვ. 30-31.
38. გ.ლასხიშვილი, მემუარები, გვ. 74.
39. წერილი გიორგი ჟურულისადმი, ი.ჭავჭავაძე, თხზულებანი 10

ტომად, ტ. 10, თბ. 1961 წ., გვ. 166.

40. გ.ჭურულის ცნობით, პეტერბურგიდან თბილისში დაბრუნებისას რამდენიმე დღის შემდეგ არსენა ჯორჯიაშვილმა ყუმბარით მოკლა გენერალი გრიაზნოვი. ამ ფაქტს კი 1906 წ. 16 იანვარს ჰქონდა ადგილი.

41. ალ. ასათიანი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, "ქართული მწერლობა", 1990 წ., N3. გვ. 85-86.

42. გ.ლასხიშვილი, მემუარები, გვ. 200.

43. ა.ჯორჯაძე, შეთანხმების იმედი, თხზ. ტ.1, თბ. 1911 წ., გვ. 230.

44. გ.მამულია, დიდი ილია და ამაო სიფრთხილე, "კომუნისტი", 1988 წ., 7 აპრილი.

45. "შრომა", 1906 წ., 2,18 აპრილი; "ივერია", 1906 წ., 23 აპრილი.

46. მ.ტულუში, გიორგი დეკანოზიშვილი, "კავკასიონი", 1965 წ., X, პარიზი, გვ. 162.

47. საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 95, აღწ. 1, საქ. N42. ფურც. 171-172.

48. გ.ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმი, იაკობ ფანცხავას ფონდი. საქ. N4146-ბ.

49. გ.შარაძე, დასახ. სტატია; მისივე, ილია ჭავჭავაძე, ფოტომატიანე, ნიგნი 2, გვ. 257.

50. ლ.ალექსიძე, ისტორიული სინამდვილე..., "ლიტერატურული საქართველო", 1990 წ., 16 მარტი.

51. П.Милюков, Воспоминание, М., 1991 г. ст. 209.

52. აღმოჩნდა მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, ინტერვიუ ო.ჯანელიძესთან, "კავკასიონი". 1995 წ., 4 თებერვალი.

53. ო.ჯანელიძე, ეროვნულ-დემოკრატია პირველი გაზეთი, "კავკასიონი", 1995 წ., 10 ივნისი.

54. წერილი გიორგი ჟურულისადმი, ი.ჭავჭავაძე, თხზ. ტ. 10, გვ. 166.

55. გ.ლასხიშვილი, მემუარები, გვ. 207; შეადარე, "კავკასიონი", პარიზი, 1965 წ., X, გვ. 157.

56. გ.ვეშაპელი, ყრილობისათვის, "საქართველო", 1917 წ., 4 ივნისი.

57. მ.ტულუში, დასახ. სტატია, გვ. 161-162.

58. "ივერია", 1983 წ., N26, პარიზი, გვ. 18.

59. ი.ეკალაძე, რას იყვებრებიან ჩვენი ფედერალისტები? "სამშობლო", 1916 წ., 23 აპრილი.

60. პასუხის მაგიერ "სახალხო ფურცელს", "სამშობლო", 1916 წ., 26 ივნისი.

61. ს.ფირცხალავა, მოგონებათა ფურცლები, თბ. 1988 წ., გვ. 73.

62. "На повороте", 1906 г, 11 апреля.

63. ალ.ასათიანი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, "ქართული

მწერლობა", 1990 წ., N3, გვ. 85.

64. ა.სურგულაძე, ნარკვევები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიიდან, თბ. 1980 წ., გვ. 144.

65. ალ.ასათიანი, ძველი და ახალი მემკვიდრეობა, გვ. 124-125.

66. "ივერია", 1984 წ., N27, პარიზი, გვ. 24.

67. იქვე.

68. გ.ვეშაპელი, ყრილობისათვის, "საქართველო". 1917 წ., 4 ივნისი.

69. Pro domo suo — შინაობაში, "შრომა", 1908 წ., 23 მარტი.

ტირაჟი 1000
ფასი სახელშეკრულებო
გამომცემლობა „ნიკე“

